

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
KRIMINALISTIKOS KATEDRA**

Teisės ir policijos veiklos programos
Magistrantūros neakivaizdinių studijų studentės

LAURYNOS SKARDŽIŪTĖS

Magistro baigiamasis darbas

KRIMINALISTINĖS SITUACIJOS

**Vadovas:
Doc.dr. Snieguolė Matulienė**

Vilnius
2008

TURINYS

Įvadas

1. Kriminalistinių situacijų samprata ir klasifikacija
2. Nusikaltimo situacijos
 - 2.1. Nusikaltimo situacijų samprata
 - 2.2. Nusikaltimo situacijų klasifikacija
3. Nusikaltimų tyrimo ir teismo nagrinėjimo situacijos
 - 3.1. Nusikaltimo tyrimo situacijos samprata
 - 3.2. Nusikaltimo tyrimo situacijų klasifikacija
 - 3.3. Teismo nagrinėjimo situacijos

Išvados

Santrauka

Summary

Literatūra

Ivadas

Tiek mūsų valstybėje, tiek ir kitose šalyse viena aktualiausių problemų yra nusikalstamumas, jo padariniai valstybių socialinėje, ekonominėje, teisinėje srityse. Tuo tikslu, buriamos teisinės bei mokslinės pajėgos tam, kad atitinkamai vienos – paruoštų įstatymus kaip įrankius kovoti su šiuo negatyviu veiksmu, kitos – vykdytų šią kovą, o trečios – aiškintų ir ruoštų įvairias mokslines rekomendacijas kaip tai padaryti, kad būtų pasiektas optimaliausias rezultatas. Nusikalstamumo struktūra keičiasi, nusikalstamos veikos daromos vis labiau apgalvotai, kvalifikuotai, joms padaryti naudojama naujausia technika, todėl įstatymų leidėjas stengdamasis nors kiek pažaboti tokių procesų judėjimą į priekį, vykdo teisines reformas, kas įpareigoja ir mokslininkus vis grįžti, tyrinėti ir tobulinti mokslines rekomendacijas apie nusikalstamų veikų atskleidimą bei tyrimą, juk mūsų manymu viena iš pirmųjų priemonių, ateinančių praktiniam darbuotojui į pagalbą nusikalstamų veikų atskleidime bei tyrime yra mokslinės rekomendacijos, taktiniai būdai kaip atlikti vienus ar kitus veiksmus.

Temos aktualumas. Sprendžiant bendrus kriminalistikos probleminius klausimus, būtina peržiūrėti kai kurias jos kategorijas, teorines koncepcijas, patobulinti sąvokas, rasti efektyvius iškilusių problemų sprendimų būdus¹.

Kriminalistai seniai pastebėjo, kad įrodomosios arba kitos tyrimui svarbios kriminalistinės informacijos atsiradimo procesas apie bet kurią nusikalstamą veiką iki jos pradžios ir tyrimo eigoje yra lydimas atsirandančių ir kintančių įvairaus sudėtingumo faktinių padėčių. Nurodytos padėtys veikia nusikalstamų veikų – pėdsakų, padarinių atsispindėjimo, keitimosi, išnykimo procesus, ir priemonių, metodų, būdų parinkimą. Tokias padėtis mes bendrai vadintume kriminalistinėmis situacijomis.

2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojo naujas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, kuris reglamentuoja nusikalstamų veikų tyrimą ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimą teisme. Ši teisinė reforma į nusikalstamų veikų tyrimą atnešė naujų pokyčių. Visas nusikalstamos veikos tyrimas yra skirstomas tik į du etapus: ikiteisminį tyrimą ir teisminį tyrimą. Todėl tampa svarbu nagrinėti ne tik prigimtinę – pačią nusikalstamos veikos situaciją, taip pat nuo jos neatsiejamą – nusikalstamos veikos tyrimo situaciją bet ir toliau sekančią teisminio nagrinėjimo situaciją.

Penkeri metai praktikos vadovaujantis naujais baudžiamaisiais įstatymais, dar labai mažas laiko tarpas, kad būtų pilnai sureguliuota ir pagal juos efektyviai veikianti mokslinė

¹ Plačiau apie kriminalistikos vystymosi problemas žr.: Kurapka E., Malevski H. Kriminalistikos mokslas vykdamas teisės reformą Lietuvoje//Jurisprudencija. 2000. Nr. 18(10).

sistema. Kiekvienas įstatymo pakeitimas, priverčia mokslininkus daryti atitinkamas pataisas ir moksliniuose tyrimuose.

Darbo objektas. Magistrinio darbo tyrimo objektas yra kriminalistinės situacijos, skirtos efektyviam nusikalstamų veikų tyrimui ir atskleidimui bei jos panaudojimui kriminalistinėje profilaktikoje ir strategijoje.

Darbo dalykas. Magistrinio tyrimo dalykas yra dabartinė kriminalistinių situacijų vieta kriminalistikos moksle.

Darbo hipotezė. Kriminalistinės situacijos yra mokslinės teorinės kategorijos, kurias tinkamai naudojant galima pasiekti gerų nusikalstamų veikų atskleidimo, išaiškinimo ir tyrimo rezultatų

Darbo tikslas. Pagrindinis darbo tikslas yra patikslinti ir pagrįsti kriminalistinės situacijos sampratą ir klasifikaciją, bei jų atitikimą kriminalistikos mokslo poreikius.

Darbo uždaviniai. Tam, kad būtų tinkamai bei visapusiškai pasiektas tyrimo tikslas, darbe išskėlėme šiuos uždavinius:

1. Apibrėžti kriminalistinių situacijų sąvoką ir pateikti jų klasifikaciją.
2. Išanalizuoti nusikalstamos veikos situacijų sampratą ir klasifikaciją.
3. Apibendrinus literatūros šaltinius pateikti nusikalstamos veikos tyrimo situacijos sampratą ir jos klasifikaciją.
4. Panagrinėti teismo nagrinėjimo situacijos sampratą.

Tyrimo šaltiniai ir metodai. Darbo tyrimo šaltiniai yra Lietuvos ir užsienio šalių kriminalistikos, baudžiamojo proceso ir baudžiamosios teisės mokslinė literatūra.

Iškeltiems baigiamojo uždaviniams įgyvendinti buvo panaudoti šie tyrimo metodai: 1. *dokumentų analizės* – taikytas analizuojant nacionalinius teisės aktus; 2. *sisteminis - struktūrinis* - naudojamas autorei analizuojant sukaupią praktinę bei metodinę medžiagą; 3. *loginis – analitinis* naudojamas pateikiant išvadas ir apibendrinimus. Paminėti mokslinio tyrimo metodai naudojami kompleksiskai ir sistemiškai, tampriame sąryšyje vienas su kitu.

Darbo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, dėstomoji dalis ir išvados. Kiekviena darbo dalis padalyta į skyrius pagal nagrinėjamų klausimų pobūdį. Darbo gale pridodamas naudotos literatūros sąrašas, santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.

1. KRIMINALISTINĖS SITUACIJOS SAMPRATA IR KLASIFIKACIJA

Prieš pradėdant analizuoti kriminalistinių situacijų sampratą, būtina išsiaiškinti žodžio „situacija“ semantinę reikšmę. Situacija yra suprantama kaip susiklosčiusi padėtis, aplinkybių visuma,² kaip sąlygų visuma,³ kuriose atsiranda vieni ar kiti santykiai, aplinka, padėtis. Siekiant įsigilinti į situacijos sąvoką, svarbu nustatyti, ką reiškia žodis „aplinkybės“. Žodynuose „aplinkybių“ sąvoka aiškinama kaip sąlyga, veikianti ar lemianti padėtį,⁴ arba kaip įvairūs reiškiniai, tarp kurių minimi ir santykiai⁵. Situacija – tai tam tikra aplinka, kurią, priimdamas tam tikrus sprendimus, įvertina nusikaltėlis. Kiekviena situacija yra pakankamai konkreti (apibrėžta), t.y. ji egzistuoja konkrečiose laiko – erdvės ribose. Situacijos gali būti apribotos nedidele erdve ir trukti vos kelias sekundes (pavyzdžiui, kelių eismo įvykis), taip pat gali apimti didelę teritoriją bei užtrukti pakankamai ilgą laiko tarpą (pavyzdžiui, kariniai veiksmai Gruzijoje). Situacijoms taip pat yra būdingas sąlyginis pasikartojimas. Žinoma, pati situacija kiekvienu atveju yra individuali. Pilnas situacijos pasikartojimas – praktiškai neįmanomas reiškinys. Net esant analogiškam situacijos pasikartojimui, būtinai bus kitas laiko faktorius.

Nors kriminalistika, kaip savarankiška teisės mokslo sritis, pradėta nagrinėti nuo XIX a. (H.Grossas)⁶, klausimas dėl kriminalistinės situacijos sampratos bei klasifikacijos yra mažiausiai nagrinėtas.

Vakarų Europos šalyse tokios kriminalistikos dalies kaip kriminalistikos metodika, kuri ir nagrinėja kriminalistines situacijas, nėra. Pavyzdžiui, Vokietijoje nusikalstamos veikos tyrimo ypatumus nagrinėja kriminalistinė strategija⁷, kuriai yra svarbios konkrečios nusikalstamos veikos, nusikalstamos veikos padarymo būdo analizė. Vokietijoje, kriminalistikos mokslo sistemą sudaro dvi dalys: bendroji ir specialioji,⁸ kuriose tokio dalyko kaip nusikalstamų veikų tyrimo metodika, nėra. Vokiškoje kriminalistinėje literatūroje nepavyko aptikti tokios sąvokos kaip kriminalistinės situacijos.

² *Vaitkevičiūtė V.* Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius, 2001. P.905.

³ *Словарь русского языка/Под ред. А.П. Евгеньевой.* Изд. 3 – у стереотип. Т.4. – Москва, 1988. С.100.

⁴ *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas.* – Vilnius, 1993. P.29.

⁵ *Ожегов С.И.* Словарь русского языка. – Москва, 1963. С.348.

⁶ *Гросс Г.* Руководство для судебных следователей как система криминалистики. – Москва, 2002.

⁷ *Kriminalistik: Handbuch für Praxis und Wissenschaft/hrsg. von Edwin Kube ...* – Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden, Boorberg, 1994; *Wissenschaftliche Kriminalistik/hrsg. von Edwiv Kube, Hans Udo Störzer, Siegfried Brugger.* – Wiesbaden, 1983; *Kerner Hans – Jürgen.* Teoretische Grundlagen der Kriminalistik // *Symposium: Wissenschaftliche Kriminalistik: am 23. und 24. Juni 1983 im Bundeskriminalamt.* – Wiesbaden, 1983.

⁸ *Ackermann R., Koristka Ch., Leonhardt R., Nisse R., Wirth I.* Zum Stellenwert der Kriminalistik. Teil // *Kriminalistik.* Nr 12. 2000. P. 801. *Kriminalistik: Handbuch für Praxis und Wissenschaft/hrsg. von Edwin Kube ...* – Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden, Boorberg, 1994; *Wissenschaftliche Kriminalistik/hrsg. von Edwiv Kube, Hans Udo Störzer, Siegfried Brugger.* – Wiesbaden, 1983; *Kerner Hans – Jürgen.* Teoretische Grundlagen der Kriminalistik // *Symposium: Wissenschaftliche Kriminalistik: am 23. und 24. Juni 1983 im Bundeskriminalamt.* – Wiesbaden, 1983.

Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau JAV) kriminalistikos sistemą išsamiai nagrinėjęs A. N. Gusakovas⁹ rašė, kad JAV kriminalistikos sistemą sudaro 4 dalys: bendroji dalis, kriminalistinė technika, policijos taktika ir atskirų nusikalstamų veikų rūšių tyrimo organizavimas¹⁰.

Išanalizavus keletą kriminalistikos monografijų anglų kalba¹¹, matyti, kad nusikalstamų veikų tyrimo organizavime nėra minimas kriminalistinių situacijų terminas. Čia, kaip ir Jungtinėse Amerikos Valstijose, yra atskiri skyriai apie labiausiai paplitusių nusikalstamų veikų tyrimo organizavimo pradmenis, o atskirų nusikalstamų veikų rūšių tyrimo rekomendacijos paprastai prasideda tos rūšies nusikalstamų veikų apibūdinimu, tačiau dominuoja labiau kriminologiniai, o ne kriminalistiniai duomenys. Iš kriminalistinių duomenų įtraukiamas tik nusikalstamos veikos padarymo būdas.

Taigi remiantis minėtais ir kai kuriais kitais šaltiniais, galima daryti išvadą, kad Vakarų valstybėse atskiri kriminalistinių situacijų elementai minimi atskirai nusikalstamų veikų tyrimo metodikoje (pavyzdžiui, nusikalstamų veikų situacijos atskiri elementai – nusikaltimo vieta, laikas – yra nagrinėjami prie atskirų nusikalstamų veikų rūšių tyrimo metodikos, tačiau kaip visuma (nusikalstamos veikos situacija) nėra įvardijami).

Lietuvoje taip pat nebuvo išsamių teorinių kriminalistinės situacijos studijų. Vienu ar kitu požiūriu su nusikalstamų veikų situacija ir nusikalstamų veikų tyrimo situacija susijusius klausimus nagrinėjo: A. Barkauskas, R. Burda, M. Kazlauskas, P. Kuconis, S. Kuklianskis, E. Latauskienė, E. Palskys. Pirmą mokslinį monografinio pobūdžio tyrimą Lietuvoje atliko ir kompleksiskai teoriniu bei praktiniu požiūriu nusikalstamų veikų situaciją išnagrino S. Matulienė, kuri šią situaciją nagrinėjo kaip vieną iš kriminalistinės situacijos sudedamųjų dalių.¹² Atskirų publikacijų yra ir apie nusikalstamų veikų tyrimo situacijas.¹³

Daugiausiai pasisakymų apie kriminalistinės situacijos kai kurias sudedamąsias dalis (dažniausiai apie nusikalstamos veikos situaciją ir (ar) apie nusikalstamos veikos tyrimo situaciją), galima rasti Rytų Europos mokslininkų darbuose:

Šiais klausimais daugiausiai rašė: T. V. Averjanova, R. S. Belkinas, L.J. Drapkinas, V. K. Gavlo, V. A. Guniajevas, A. N. Gusakovas, A. P. Jablokovas, A. N. Kolesničenko, V. A.

⁹ *Гусаков А.Н.* Криминалистика США. Теория и практика ее применения. – Екатеринбург, 1993. С.15.

¹⁰ Ten pat.

¹¹ *Charles R. Swanson., Neil C. Chamelin., Leonard Territo.* / Criminal investigation. 6–th.ed. 1996; *Charles R. Swanson, Neil C. Chamelin, Territo Leonard.* Criminal investigation, 1992; *Vernon J. Geberth.* Practical Homicide investigation: tactics procedures and Forensic techniques. – New –York, Amsterdam, London, Tokyo, 2000. The practice of research in criminology and criminal justice/ ronet bachman and Russell K. Schutt. – Boston, London, New Delhi, 2001.

¹² *Matulienė S.* Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija. Daktaro disertacija. – Vilnius, 2004. P. 128

¹³ *Burda R.* Kriminalistikos taktika. Vilnius, 2001; *Kuklianskis S.* Teorinės tardymo situacijų problemos// Kriminalinė justicija, 1996.- Nr. 5.

Ledašcevas, A. F. Oblakovas, V. A. Obrazcovas, V. V. Radajevs, N. A. Selivanovas, V. G. Tanasevičius, A. N. Vasiljevas, T. S. Volčekaja I. A. Vozgrinas, G. A. Zorinas ir kiti.

Dauguma paminėtų mokslininkų vienu ar kitu klausimu pasisako apie atskiras kriminalistinės situacijos dalis – nusikalstamos veikos situaciją ar nusikaltimo tyrimo situaciją, vieni jas išskiria, kiti sutapatina su pačia kriminalistine situacija. Vieni autoriai pabrėžia situacijos objektyvų charakterį, apibrėždami ją kaip visumą faktų (požymių) betarpiškai charakterizuojančių patį tyrimą¹⁴ arba kaip vieną iš objektyviosios pusės charakteristikų tyrime¹⁵. Kiti gi, pabrėžia jos subjektyvų charakterį nagrinėdami situaciją kaip tyrimui reikšmingos informacijos „sumą“¹⁶ arba kaip duomenų, charakterizuojančių aplinką, kurioje tyrėjui privalu veikti¹⁷ arba atspindinčių esminius įvykio bruožus¹⁸, visumą.

Paminėsime keletą.

A.F. Oblakovas rašo,¹⁹ kad kriminalistinė situacija – tai tam tikrame tyrimo (teisminio tyrimo) momente egzistuojanti ar būdinga šiam procesui (atskiram jo etapui) visuma sąlygų, kurios nulėmė nusikalstamos veikos padarymą ir jo tyrimą bei sudarančių tam tikras problemas, susijusias su duomenų turinčių reikšmės bylai gavimu ir patikrinimu. Šiuo apibrėžimu kriminalistinė situacija įvardijama kaip speciali kriminalistikos kategorija, kuri turi glaudų ryšį su tyrimo procesu. Ji kyla atskirai nuo jo, ir tuo pačiu daro jam poveikį. Minėtas autorius jas įvardina kaip „kriminalistines situacijas“.

Kita mokslininkė – T. S. Volčekaja²⁰ priklausomai nuo situacijų procesinės padėties kaip kriminalistines situacijas ji išskiria nusikalstamos veikos tyrimo, operatyvines – paieškos, ekspertines ir teismines situacijas, kurios savo ruožtu, turi daug skirtingų ir panašių atmainų, priklausomai nuo eilės kriterijų: nusikalstamos veikos rūšies, tyrimo etapo, atliekamo tyrimo veiksmo ir t.t. T.S.Volčekaja, nurodo, kad tarp nusikalstamos veikos tyrimo, teisminių ir ekspertinių situacijų bendra yra tai, kad visos jos gali iškilti tik po baudžiamosios bylos iškėlimo, todėl iki tol kylančias situacijas tikslinga nagrinėti kaip vieną iš operatyvinės – paieškos situacijų.

¹⁴ Герасимов И. Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений. Свердловск, 1975. С. 173

¹⁵ Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений..., С. 16

¹⁶ Селиванов Н.А. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования//Соц.законность. № 2. 1977. С. 58

¹⁷ Шиканов В.И. Разработка теории тактических операций – важнейшее условие совершенствования методики расследования преступлений. В сб.: Методика расследования преступлений, Москва 1976. С 57

¹⁸ Гавло В.К. О следственной ситуац методики расследования хищений, совершаемых с участием должностных лиц. В. сб.: Вопросы криминалистической методологии, тактики и методики расследования. Москва, 1973. С. 90.

¹⁹ Облаков А.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений и криминалистические ситуации. Хабаровск, 1985. С. 60

²⁰ Волчекая Т.С. Криминалистическая ситуалогия. – Москва, 1997. С. 55

S. Matulienė²¹ nagrinėdama kriminalistinės situacijos sąvoką, įvardijo ją kaip santykių visumą (pavyzdžiui, tarp žmonių, įtrauktų į nusikalstamą veiką, tarp žmonių ir visuomenės bei valstybės prieš nusikalstamos veikos padarymą, realizuojant ją bei slepiant nusikalstamą veiką) (plačiau prasmė), o ne kaip atskirą reiškinį ir pateikė tokį apibrėžimą - kriminalistine situacija vadinama įvairaus pobūdžio aplinkybių (santykių) tarp nusikalstamos veikos dalyvių (aukos ir nusikaltėlio, bendrininkų, tarp tyrėjo ir tiriamojo asmens ir pan.) visuma, kuri susidaro prieš padarant nusikalstamą veiką, ją realizuojant, po nusikalstamos veikos padarymo ją slepiant ar nusikalstamos veikos tyrimo metu. Remiantis šiuo išdėstymu S. Matulienė teigia, kad kriminalistinę situaciją sudaro dvi dalys: nusikalstamos veikos situacija ir nusikalstamos veikos tyrimo situacija. Taip pat ji išskiria nusikalstamos veikos situaciją į nusikaltimo situaciją ir baudžiamąjį nusižengimo situaciją, o nusikalstamos veikos tyrimo situaciją į nusikalstamos veikos ikiteisminio tyrimo situaciją ir teismo nagrinėjimo situaciją.

Drįstume nesutikti su šiuo skirstymu. Mūsų nuomone, yra kiek netikslu kriminalistinę situaciją skirstyti tik į nusikalstamos veikos ir nusikalstamos veikos tyrimo situacijas, o šias atitinkamai į nusikaltimo ir baudžiamąjį nusižengimo situacijas, bei nusikalstamos veikos tyrimo bei teismo nagrinėjimo situacijas, juk pirmiausia nusikaltimas ir baudžiamasis nusižengimas yra pavojingos ir baudžiamajame kodekse uždraustos veikos (veikimas ar neveikimas), už kurias numatyta atitinkama bausmė. Šios nusikalstamos veikos savo sudėtimi ir būtiniais požymiais niekuo nesiskiria, išskyrus už jų padarymą numatyta bausmė, todėl mūsų nuomone šias situacijas reiktų skirti kaip vieną iš kriminalistinės situacijos sudedamųjų dalių – nusikalstamos veikos situacijas, o kadangi egzistuoja tam tikri santykiai dar iki nusikalstamos veikos padarymo ir po jos, iki išaiškintam nusikalstamas faktas ir pradedamas ikiteisminis tyrimas, mes siūlome, nusikalstamos veikos situaciją suskirstyti į tris nagrinėtinas momentus tai: prieš nusikalstamos veikos padarymą, nusikalstamos veikos darymo metu ir momentą po nusikalstamos veikos padarymo iki pradedant ikiteisminį tyrimą. Antra, dėl ko nesutiktume su S. Matulienės skirstymu, tai dėl nusikalstamos veikos tyrimo situacijų skyrimo į nusikalstamos veikos tyrimo ir teismo nagrinėjimo. Mūsų nuomone, teismo nagrinėjimo situaciją reiktų išskirti kaip atskirą kriminalistinės situacijos sudedamąją dalį, kadangi šiuos du procesus skirtingai nei pirmiau aptartas dvi sąvokas (nusikaltimą ir baudžiamąjį nusižengimą) skiria ir pats baudžiamąjį proceso įstatymas. Nepaisant to, kad tiek ikiteisminio tyrimo metu, tiek ir teismo nagrinėjimo metu, vyksta tos pačios nusikalstamos veikos tyrimas ir nagrinėjimas, šie du procesai yra skirtingi, vyksta skirtingose aplinkose, net proceso dalyvių ratas iš dalies skiriasi, todėl jų metu išskylančios situacijos taip pat nebus vienodos. Todėl manome, kad nusikalstamos

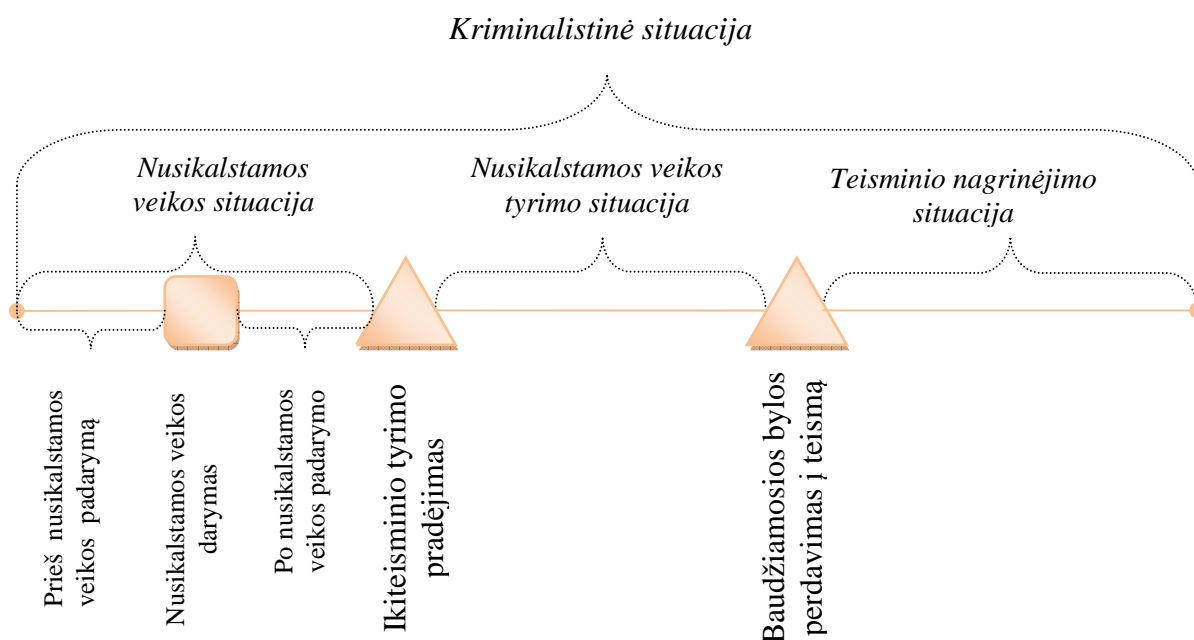
²¹ *Matulienė S. Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija. Daktaro disertacija. – Vilnius, 2004. P. 129*

veikos tyrimo ir teismo nagrinėjimo situacijų tapatinti ir nagrinėti kaip vieną – kriminalistinės situacijos sudedamąją dalį, būtų ne visai tikslu.

Atsižvelgiant į tai, kad kriminalistinės situacijos atskleidžia patį nusikalstamos veikos padarymo mechanizmą, nusikalstamos veikos dalyvių, nusikaltėlių bei pareigūnų tarpusavio santykius, ir remiantis tuo kas išdėstyta, *kriminalistinė situacija siūlome vadinti įvairaus pobūdžio aplinkybių ir santykių tarp nusikalstamos veikos dalyvių (aukos ir nusikaltėlio, bendrininkų, tarp tyrėjo ir įtariamojo, tarp tyrėjo ir prokuroro, prokuroro, teisėjo ir įtariamojo asmens ir (ar) šio gynėjo ir pan.) visumą, kuri susidaro prieš padarant nusikalstamą veiką, ją realizuojant, po nusikalstamos veikos padarymo ją slepiant ar nusikalstamos veikos tyrimo bei jos nagrinėjimo teisme metu.*

Tai galima pavaizduoti schemoje. (žr. schema 1)

1 schema. KRIMINALISTINĖS SITUACIJOS KLASIFIKACIJA

Taigi, kaip matome iš pateiktos schemos, nusikalstamos veikos situacija, nusikalstamos veikos tyrimo situacija ir teismo nagrinėjimo situacija – yra trys skirtingos kategorijos. Toliau panagrinėsime atskirai kiekvieną kriminalistinės situacijos rūšį.

2. NUSIKALTIMO²² SITUACIJOS

2.1. Nusikaltimo situacijos samprata

Situacija – tai pagrindas, kuris sujungia į vieną sistemą visus kitus kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos²³ elementus (nusikaltimo pasikėsینimo dalyką ir (arba) nukentėjusįjį, nusikaltimo būdą, asmenį padariusį nusikaltimą). Nusikaltimo situacija yra specifinis kriminalistinės charakteristikos elementas. Skirtingai nei nusikaltimo būdas ar mechanizmas, situacija apibūdina ne nusikalstamo elgesio elementus, o pačią terpę, kurioje jie pasireiškia. Ji nulemia nusikaltimo būdą, joje atsispindi ir svarbūs nusikaltėlio, turėjusio įtakos aplinkai ar ją pakeitusio, asmenybės bruožai. Greta kitų kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos elementų (nusikaltimo būdo, asmens, padariusio nusikaltimą, ir nukentėjusiojo arba nusikaltimo pasikėsینimo dalyko) nusikaltimo situacija padeda atskleisti nusikaltimo padarymo mechanizmą, nustatyti dalyvių tarpusavio santykius, kurie susiklosto ne tik nusikaltimo padarymo metu, bet ir prieš tai bei po to.

Nusikalstamas įvykis ir pasirošimas jam vyksta tam tikroje aplinkoje, kurios elementai palieka pėdsakus. Tokio pobūdžio pėdsakuose slypi kriminalistikai svarbi informacija, pagal kurią galime spręsti, kokiose sąlygose buvo ruošiamas ir daromas nusikaltimas, kokios iš aplinkos sąlygų palengvino ar apsunkino nusikaltimo darymą. Nusikaltimo situacija atsispindi ne tik materialiuose duomenyse, bet ir nusikaltimo dalyvių elgesyje, jų tarpusavio ryšiuose ir t.t. Nusikaltimo situacija nesutampa su nusikaltimo vieta. Pirmoji samprata yra platesnė. Tiriant nusikaltimus svarbu suvokti, kad negalima susikoncentruoti tik į nusikaltimo padarymo vietą. Būtina plačiau išanalizuoti visą nusikaltimo situaciją, kitu atveju tai negatyviai atsilieps atliekant tyrimą.

Tiriamos nusikaltimo kriminalistinės esmės išaiškinimas paprastai prasideda būtent nuo situacijos, kurioje jis buvo padarytas, suvokimo ir tyrimo. Kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos elementai neegzistuoja už konkrečios aplinkos ribų ir pasireiškia būtent joje. Bet koku atveju jie patiria šios situacijos poveikį, galintį turėti esminę įtaką atskirų nusikaltimų kriminalistinių savybių formavimui, vystymui, o kartais ir transformacijai. Tam tikra aplinka, apibūdinanti situaciją, gali palengvinti ar pasunkinti nusikaltimo padarymą atitinkamu būdu,

²² 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui nusikalstamos veikos buvo suskirstytos į nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus. Patogumo dėlei toliau darbe šias nusikalstamas veikas bendrai vadinsime nusikaltimais.

²³ Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika suprantama kaip visuma kriminalistiškai svarbių požymių, išryškinančių nusikaltimą, jo padarymo mechanizmą ir dėsningumus. Jos struktūrą sudaro keturi elementai – nusikaltimo situacija, nusikaltimo būdas, nusikaltimą padaręs asmuo ir nusikaltimo pasikėsینimo dalykas arba nukentėjusysis. Plačiau žr. *Matulienė S.* Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija. – Vilnius, 2004. P. 21

labai dažnai aplinka determinuoja nusikaltimo būdo pritaikymą prie savęs. Be to ji dažnai turi esminį poveikį nusikaltimo padarymo mechanizmui.

S. I. Vinokurovas teigė,²⁴ kad nusikaltimo padarymo aplinka kriminalistiniu požiūriu suprantama kaip tarpusavyje sąveikaujančių konkrečiose laiko bei vietos sąlygose įvairių elementų ir objektyvių realybės faktorių elgesys, reiškiniai, procesai ir t.t. Ši aplinka sąlygoja ir nustato žmonių elgesio motyvus, kryptingumą ir eigą nusikaltimo įvykiuose, o taip pat nulemia materialiai vykstančių procesų ir reiškinių pobūdį, mechanizmą ir sąlygas, pakankamai pastovias pėdsakų sistemos atžvilgiu, kurių analizė leidžia spręsti apie įvykį.

L. V. Kondratiukas, nagrinėdamas nusikaltimų atsiradimą, nurodė tris veiksnius, kurie formuoja nusikaltimo situaciją – tai išorinių aplinkybių poveikis, galimybės ir savęs pateisinimas.²⁵ Visi šie veiksniai yra tarpusavyje susiję ir sudaro vieningą sistemą: kuo daugiau galimybių nusikaltimo padarymui ir kuo intensyvesnis aukštesnių aplinkybių „spaudimas“, tuo žmogui mažiau reikia pasiteisinimų, kad apsispręstų daryti nusikaltimą.

Tiriant nusikaltimo situaciją dažniausiai nustatoma, kokios aplinkos sąlygos buvo prieš nusikaltimą padarant ir kaip jos pasikeitė įvykus nusikaltimui; kas tiriamojo įvykio aplinkoje buvo specialiai parengta nusikaltėlio, o kas nepriklausė nuo jo valios; kaip aplinkos sąlygas nusikaltėlis panaudojo savo tikslams, kokią jos turėjo įtaką pasirenkant nusikaltimo būdą; kokios aplinkos sąlygos padėjo padaryti nusikaltimą ir kokios jam trukdė; kokios aplinkos sąlygos lėmė tam tikro nusikaltimo būdo ir mechanizmo pasirinkimą; kas galėjo realiai pasinaudoti objektyviomis nusikaltimo aplinkos sąlygomis ir pan.²⁶

Išorinius (objektyvius) faktorius, kurie daro įtaką nusikaltimo padarymo sumanymui, sudaro konkrečios gyvenimo situacijos, kurioje nusikaltėlis buvo prieš nusikaltimo padarymą, elementai. Konkreti gyvenimiška situacija – tai konkretaus žmogaus gyvenimo objektyvių aplinkybių visuma, kuri daro įtaką jo elgesiui prieš nusikaltimo padarymą bei slėpimą, taip pat ir atliekant nusikalstamus veiksmus.²⁷ Konkrečią gyvenimišką situaciją gali sudaryti aplinkybės, kurios padeda padaryti nusikaltimą, aplinkybės, kurios trukdo nusikaltimo padarymui arba neutralios aplinkybės.

Nusikaltimo situacija be materialios nusikaltimo vietos aplinkos apima įvairias aplinkybes (padedančias arba trukdančias nusikaltimo dalyvių veiksmams), chronologinę įvykio charakteristiką, psichologinius santykius, kurie kyla tarp nusikaltimo dalyvių ir pan. A. N.

²⁴ *Винокуров С.И.* Основные вопросы методики расследования преступных нарушений правил обращения со взрывчатыми материалами // Автореф. дис. канд. юрид. наук. – Москва, 1976. С.16.

²⁵ *Кондратюк Л.В.* Антропология преступления (микркриминалогия). – Москва, 2001. С. 207–208.

²⁶ *Gorbatkov A.* Kontrabandos kriminalistinė charakteristika // *Teisė*. 2001. Nr.39. P. 25.

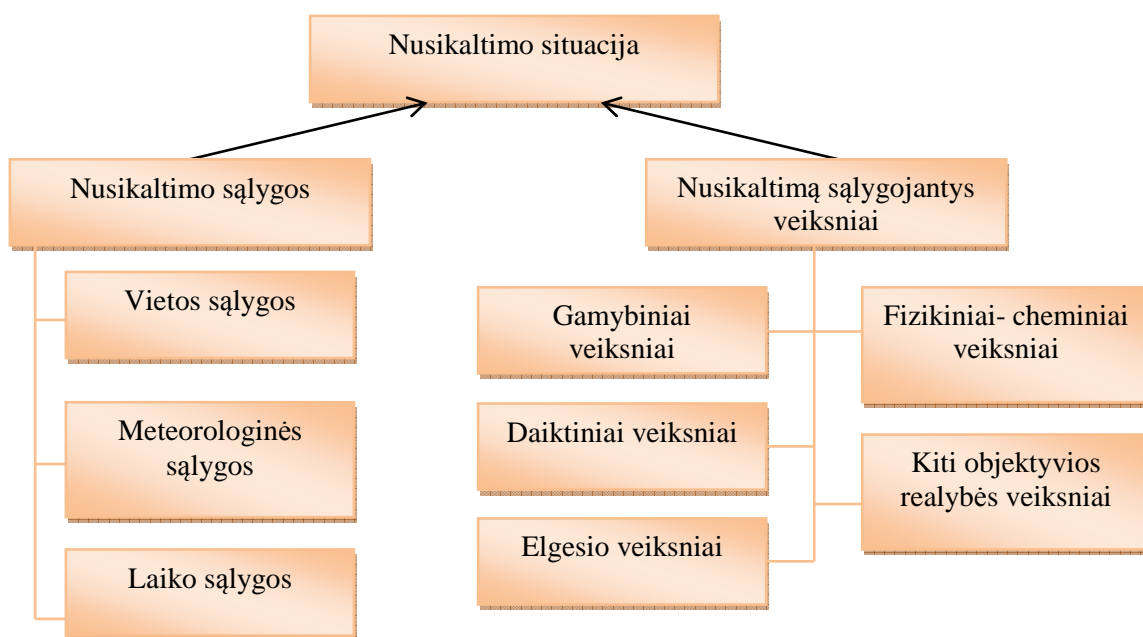
²⁷ *Антоньян Ю. М.* Роль конкретной жизненной ситуации в совершении преступления. – Москва, 1973. С. 6.

Vasiljevas ir N. P. Jablokovas nurodo, kad nusikaltimo situacijos struktūrą sudaro grupė veiksmų, apibūdinančių susidariusią nusikaltimo situaciją:²⁸

- Laiko sąlygos
- Vietos sąlygos
- Meteorologinės sąlygos veiksniai
- Elgesio veiksniai
- Gamybiniai veiksniai
- Daiktiniai veiksniai
- Fizikiniai – cheminiai veiksniai
- Kiti objektyvios realybės veiksniai.

Šių autorių pateiktus nusikaltimo situacijos struktūrinius elementus S. Matulienė suskirsto į dvi pagrindines grupes – nusikaltimo situaciją sudarančius elementus – tai sąlygas ir veiksmus, ir tik po to nurodo kokios tos sąlygos ir kokie tie veiksniai.²⁹ (žr. 2 schemą).

2 schema. NUSIKALTIMO SITUACIJOS STRUKTŪRA

V. E. Kornouchovas nurodo tris nusikaltimo situacijos struktūros elementus³⁰:

1. Materialinė aplinka, kurią sudaro laikas, vieta, makro ir mikro oro sąlygos.
2. Organizacinė – administracinė aplinka, kurią sudaro gamybiniai funkciniai objektai ir teisėsaugos elementai.

²⁸ Васильев А.Н., Яблоков Н.П. Предмет, система и теоретические основы криминалистики. – Москва, 1984. С. 125.

²⁹ Matulienė S. Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija. Daktaro disertacija. – Vilnius, 2004. P. 133

³⁰ Курс криминалистики. Общая часть/Отв. Ред. В.Е. Корноухов. – Москва, 2000. С. 47.

3. Socialinė – psichologinė aplinka, kurią sudaro mikroaplinka darbo vietoje ir psichologinė aplinka gyvenamojoje vietoje.

Laiko ir erdvės veiksniai nusikaltimo situacijos struktūroje užima ypatingą vietą. Visi elementai egzistuoja erdvėje ir laike. Iš vienos pusės – tai atskiri situacijos elementai, kita vertus – jie yra vienijanti pradžia, leidžianti visus elementus sudėti į vieną situaciją. Kriminalistinė laiko charakteristika yra platesnė nei laiko samprata baudžiamojoje teisėje. Pastarajai laikas svarbus tik nustatant nusikaltimo padarymo faktinį laiką. Tuo tarpu kriminalistikoje tai ir pasiruošimo laikas, nusikaltimo pėdsakų slėpimo laikas, vienu ar kitu procesų ir reiškinių vyksmo laikas. Laikas – tai realus asmens, padariusio nusikalstamą veiklą, periodas, fiksuojantis nusikaltimo pradžią, eigą ir pabaigą. Laiko pasirinkimas priklauso nuo objektyvių ir subjektyvių veiksnių, iš dalies – ir nuo planuojamo nusikaltimo pobūdžio, objekto, vietos ir aplinkos, asmeninių nusikaltėlio savybių ir t.t. Pasirinktas laikas taip pat determinuoja subjektą: priverčia koreguoti nusikaltimo planą, apsprendžia elgesio režimą ir buvimo vietoje trukmę. Nusikaltimo laikas kriminalistinė prasme suprantamas kaip subjekto veiklos periodas, kurio metu yra atliekami atskiri nusikalstami veiksmai, ir konkrečių veiksmų atlikimo laikas. Veiklos periodą, į kurį įeina pasiruošimas, nusikaltimo darymas ir pėdsakų slėpimas, pasekmės, nusako metai, mėnuo, diena ir savaitės diena. Konkrečių veiksmų atlikimo laikas nusakomas valandomis, dažnai ir minutėmis. Turint duomenų apie nusikaltimo laiką, galima kelti versijas apie nusikaltimo pasiruošimo pobūdį, dalyvius, jų asmenines savybes, apie nusikaltimo pasekmių atsiradimo laiką bei vietą, ir t.t.

Kalbant apie laiko veiksnį, kaip nusikaltimų situacijos struktūros elementą, būtina išskirti tris laiko grupes³¹:

1. Laiko momentas – akimirka, atspindinti judesio ar materialių kūnų sąveikos erdvėje pradžią (pabaigą). Laiko momentas yra atskaitos taškas nustatant jo savybes, tokias kaip trukmė ir nuoseklumas.
2. Laiko intervalas – kokio nors reiškinio, įvykio (atsižvelgiant į trukmę) laiko charakteristika, trunkanti tarp dviejų atskaitos taškų – pradžios ir pabaigos (pavyzdžiui, laiko intervalas nuo to momento, kai nusikaltėlis nešioja avalynę nusikaltimo padarymo metu iki trasologinės avalynės ekspertizės atlikimo).
3. Laiko ryšiai – tai keletas įvykių, reiškinių charakteristika, t.y. jų kilimo, vystymosi ir išnykimo eiliškumas (chronologija), pavyzdžiui, kuris nusikalstamas veiksmas buvo pirmas ir pan. Laiko ryšiai parodo tarpusavio sąsaitas tarp ne mažiau kaip dviejų objektų, įvykių, veiksmų.

³¹ Волчецкая Т.С. Криминалистическая ситуалогия. – Москва, 1997. С.76–77.

Nusikaltimo situacijas galima suskirstyti ir pagal didesnius ar mažesnius laiko intervalus: trumpo laiko intervalo nusikaltimo situacijos, vidutinio intervalo ir ilgai besitęsiančio laiko intervalo nusikaltimo situacijos. Atsižvelgiant į laiko veiksnius, S.Matulienė siūlo, nusikaltimo situacijas klasifikuoti šiais pagrindais³²:

- 1.1. Pagal laiko intervalus: trumpo laiko intervalo, vidutinio, ilgai besitęsiančio laiko intervalo nusikaltimų situacijos;
- 1.2. Pagal laiko intervalų struktūrą: paprastos (vieno etapo), sudėtingos (daugiaetapės);
- 1.3. Pagal metų laikus: žiemos, pavasario, rudens, vasaros metu kylančios nusikaltimų situacijos;
- 1.4. Pagal konkrečias aplinkybes: pietų pertrauka, lėktuvo reisas ir pan.;
- 1.5. Pagal paros laiką: dieną, naktį susidaranti nusikaltimų situacijos.

Vietos sąlygos dažnai nulemia asmens elgesį, yra tiesiogiai ar netiesiogiai susijusi su nusikaltimo vieta. Kai kuriais atvejais nusikaltėlis pasinaudoja nusikaltimo vieta kaip poveikio priemone prieš auką. Ji konkretizuoja ir individualizuoja patį nusikaltimą. Kriminalistinė prasme nusikaltimo vieta – tai realiai egzistuojanti, nusikaltėlio pasirinkta ir panaudojama norimam rezultatui pasiekti erdvė, kurioje atliekami tam tikri veiksmai iki nusikaltimo, nusikaltimo darymo metu ir tuoj po to.

Kiekvienas nusikaltimas, nepriklausomai nuo to, kur jis buvo įvykdytas, kada, koks buvo jo įvykdymo motyvas, koku būdu padarytas, atsispindi konkrečiuose pėdsakuose, procesuose, reiškiniuose bei įvykiuose. Nusikaltimo situacijos sąvokos negalima apibrėžti vien vietos ir laiko sąlygų aprašymu. Situacija apibūdina nusikaltimo įvykį daug plačiau. Ji apima erdvinius – konstrukcinius, gamtinius – klimatinius, fizikinius – cheminius, laiko, gamybinius – buitinius bei psichologinius nusikaltėlio elgesio veiksnius.³³ Minėti veiksniai tam tikrais atvejais nevienodai pasireiškia. Kiekvienu atveju reikšmingiausi yra tie aplinkos veiksniai, kurie nulemia konkretaus nusikalstamo įvykio eigą ir jo aplinkybes. Situacijos turi labai plačią charakteristiką, jas vertiname pagal laiko ir kitus faktorius. Todėl mes kalbame apie ilgalaikes situacijas, pasikartojančias (ciklines), dėsningas (gyvūnų žūtis dėl chemikalų naudojimo), valdomas (pastatų pertvarkymas) ir nevaldomas (žemės drebėjimas). Kiekvienas nusikaltimo išaiškinimas siejasi su daugelio situacijų analize, vertinimu.

Taigi nusikaltimo situacija – tai visuma objektų (žmonių, daiktų ir t.t.), jų būsenų, ryšių ir santykių, kuriems esant ir į juos atsižvelgiant ar jiems veikiant, padaromas nusikaltimas. Ši

³² Matulienė S. Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija. Daktaro disertacija. – Vilnius, 2004. P.134

³³ Криминалистика/Под ред. Яблокова Н.П. – Москва, 1996. С.52.

sąvoka yra susijusi su nusikalstamos veikos pobūdžiu, kryptingumu ir turiniu. Bendra situacija, apibūdinanti nusikaltimo aplinką, padeda nustatyti jo priežastis, eigą ir esmę.

Nusikaltimų situacijų gali būti labai įvairių. Jas galima nustatyti išsiaiškinus nusikaltimo aplinką, kurioje veikė nusikaltėlis. Tai gali būti aplinka, nurodanti asmenį, padariusį nusikaltimą, profesiją, aplinka, nurodanti tam tikrą asmens patirtį bei sugebėjimus, aplinka, nurodanti iš anksto parengtą situaciją, aplinka, nurodanti atsitiktinę situaciją, ir t.t. Nusikaltimo situacijos nustatymas yra labai svarbus iškeliant pagrįstas versijas apie nusikaltėlį, nukentėjusįjį, nusikaltimo būdą ir nusikaltimo mechanizmą, nustatant nusikaltimo dalyvių tarpusavio ryšius ir t.t.

Kriminalistinė nusikaltimo situacija suprantama kaip organinė konkretaus nusikaltimo erdvės ir laiko materialių elementų sistema, o taip pat specialiai pasirinkta nusikaltimo aplinka ir nusikaltimo dalyviai, galinti daryti įtaką kitų kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos elementų formavimuisi, tiesiogiai ar netiesiogiai nulemti žmonių elgesio pobūdį, charakterizuojanti sąlygas, kuriose jie veikė, sąlygoti būdingų konkrečių nusikaltimo pėdsakų kompleksus.

Svarbią vietą situacijose užima nusikaltėlis, kuris savo veiksmais gali pakeisti jau susiklosčiusią situaciją į naują. Bet kurioje situacijoje žmogus niekada neatsiranda atsitiktinai. Jį visuomet lydi tam tikros aplinkybės, kurios ir nulemia situaciją. Be to pačios situacijos nuolat daro įtaką asmenybei, pasirenkant vieną ar kitą savo elgesio variantą. Situacija, veikdama per subjekto psichiką, „provokuoja“ jį tam tikro pobūdžio veiksmais. Asmens patekimą į vieną ar kitą situaciją sąlygoja labai įvairios priežastys, tarp jų ir polinkiai, pažiūros bei interesai.

Žmogaus elgesys neišvengiamai atsispindi aplinkoje. Tai tam tikras „elgesio pėdsakas“. Šis pėdsakas ne mažiau vertingas asmens identifikavimui nei jo piršto atspaudas. Tik skirtingai nuo pastarojo, „elgesio pėdsakas“ visuomet būna įvykio vietoje ir turi nepakartojamai didelį kriminalistinės informacijos krūvį apie nusikaltėlio asmenybę.

Žmogaus elgesio negalima vertinti kaip įprastos reakcijos į supančią aplinką. Konkreti situacija sąlygoja valinį aktą ne pati savaime, o esant tam tikriems ryšiams su konkretaus žmogaus asmenybe, prasiskverbdama per jo interesus, požiūrį, įpročius, psichikos ypatumus ir kitas individualias savybes.³⁴ Šių savybių, vienaip ar kitaip įvertinančių susidariusią situaciją, visuma ir lemia elgesio pobūdį. Kiekvienas konkretus valinis aktas yra nulemtas trijų veiksnių: praeities, dabarties ir ateities. Praeitis apibūdina konkretaus žmogaus gyvenimišką patirtį, jo asmenybės ypatumus. Dabartis - tai situacija, kurioje jis yra prieš padarydamas nusikaltimą. Ateitis suvokiama, kaip tam tikras savo elgesio ir pasekmių modelis. Kiekviena gyvenimiška

³⁴ Apie nusikaltimo darymo priežastis plačiau žr.: *Кудрявцев В.Н. Причинность в криминологии (о структуре индивидуального преступного поведения)*. – Москва, 1968. С. 16.

situacija turi objektyvų turinį (ji yra sąlygota aplink vykstančių įvykių) ir subjektyvų turinį (jis priklauso nuo to, kiek konkreči situacija susijusi su konkrečaus asmens interesais, gyvenimo planais ir tikslais). Dažnai nusikaltėlis situaciją įvardina kaip nusikaltimo padarymo priežastį, nors objektyviai ji neturi provokuojančių elementų.

Nagrinėjant nusikaltimo situaciją, yra nustatoma pasirengimo padaryti nusikaltimą laipsnis, aplinkos įtaka nusikaltimo būdai ir mechanizmui, situacijos elementai, turėję pagrindinę įtaką nusikaltimo eigai ir jos rezultatui, bei kaip jie susiję su subjekto asmenybe, taip pat galimi nusikaltėlio bendrininkai, liudytojai, jų buvimo vieta, nusikaltimo laikas ir kiti aplinkos elementai nusikaltimo padarymo metu. Tokiu būdu nusikaltimo situacijos savitumas daro didelę įtaką nusikaltimo tyrimui, vienu ar kitu būdu nustatant nusikaltimo būdą, jo mechanizmą, nusikaltėlio elgesio įvairaus pobūdžio nukrypimus nusikaltimo darymo metu.

Nusikaltimo situacija, kaip kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos elementas, turi didelę reikšmę nusikaltimų tyrimui. Kiekviename nusikaltimo įvykyje išsiaiškinama grupė tarpusavyje sąveikaujančių objektų, reiškinių ir procesų, charakterizuojančių pagrindines objektyviosios realybės sąlygas, susidariusias nusikaltimo padarymo momentu. Jose slypi kriminalistinė informacija, padedanti pasirinkti tinkamiausius tyrimo būdus ir metodus.

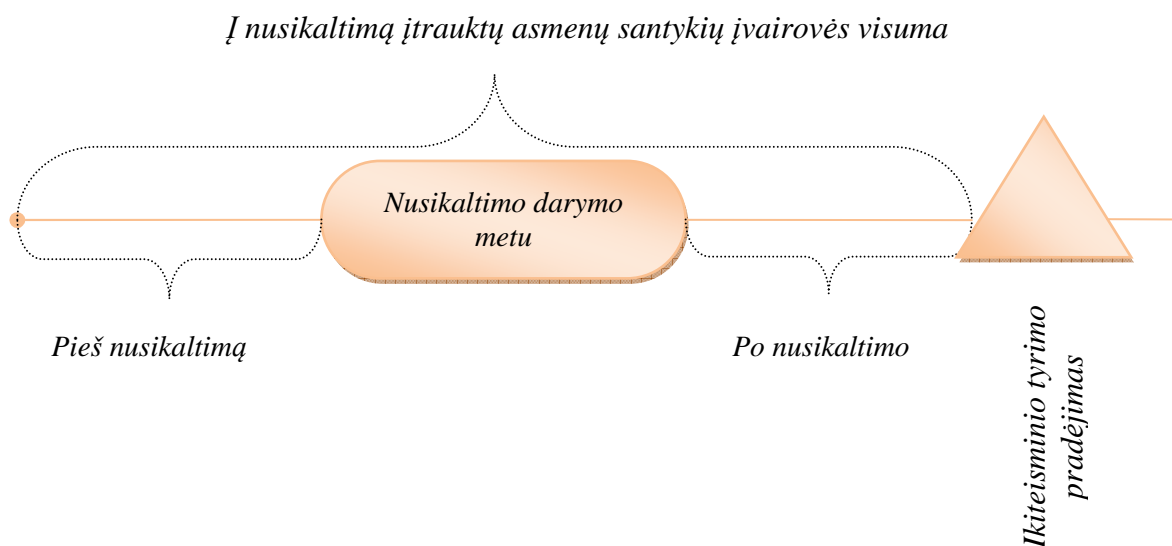
Aiškinant nusikaltimą labai svarbu yra situacija rengiant ir slepiant nusikaltimą, nes iš to labai dažnai galima nustatyti nusikaltimo pobūdį, nustatyti nusikaltėlio asmenybę ir t.t. Dažniausiai nusikaltimas išaiškinamas po to, kai jis padarytas, t.y. nuslėptas arba slėpimo stadijoje. Tiriant nusikaltimą arba rekonstruojant situacijas, visą laiką susiduriame su buvusiais įvykiais, situacijomis, kurie vyko rengiantis bei realizuojant nusikaltimą. Dėl šios priežasties, nagrinėdami nusikaltimo situaciją kriminalistikos aspektu, esame linkę įtraukti į jos sąvoką ir situacijas, rengiantis bei slepiant nusikaltimą. Būtina pabrėžti, kad svarbūs santykiai, susidarantys tarp visų į nusikaltimą įtrauktų fizinių ir juridinių asmenų, o ne tik tarp tiesioginių dalyvių. Į šią sąvoką įeina nusikaltėlio artimieji ir draugai bei pažįstami, o taip pat nukentėjusiosios pusės artimieji, draugai, pažįstami ir pan. Nusikaltimo situacija leidžia nustatyti santykių aplinką realiame gyvenime. Nurodyti santykiai gali išryškinti valinius nusikaltėlio priežastinius ryšius su nusikaltimu, o taip pat gali apibūdinti nusikaltėlio kaltę, jos formas, nusikaltimo motyvus, tiesiogines priežastis ir pan. Aplinka turi savarankišką reikšmę, jei ji susieta su nusikaltimo padarymo mechanizmu. Jei ne – ji netenka jokios reikšmės.

Atidi aplinkos analizė tiesiog „įveda“ į nusikaltimo atmosferą, ne tiek regimą, kiek jaučiamą ir nuspėjamą. Prasiskverbimas į aplinką ir nusikaltimo situaciją leidžia suvokti patį įvykį, išryškinti vidinius ryšius tarp veiksmų, susietų nusikalstama veikla. Toks suvokimas leidžia ne tik susidaryti nusikaltimo vaizdą, bet ir suprasti nusikaltimo motyvus, kurie darė įtaką nusikaltėliui.

Nusikaltėlis pats pasirenka pasikėsinimo dalyką, vietą, laiką, įrankius, būdą. Tačiau tam pasirinkimui nemenką įtaką daro ir aplinka, kurioje gyvena ir veikia žmogus. Bet kurioje žmonių veiklos srityje objektyviai susiklosto faktinių aplinkybių visuma, tarp kurių yra tam tikri priešastiniai, laiko, erdvės ir kitokie ryšiai. Susiklosčiusios aplinkybės sudaro tam tikrą elementų sistemą, vadinamą situacija.³⁵

Apibendrinant tai kas buvo išdėstyta, galime teigti, kad kriminalistikos požiūriu nusikaltimo situacija suprantama kaip santykiai tarp asmenų, įtrauktų į nusikaltimą, santykiai tarp asmenų ir valstybės, santykiai rengiantis daryti nusikaltimą, jį realizuojant bei nuslepiant. Nusikaltimo tyrimo reikmėms yra svarbu išryškinti santykius ne tik nusikaltimo padarymo metu, bet ir prieš padarant nusikaltimą bei po jo padarymo. Todėl pritariame S.Matulienės³⁶ pateiktai nuomonei, kad *nusikaltimo situacija suprantama kaip į nusikaltimą įtrauktų asmenų santykių įvairovės visuma prieš padarant nusikalstamą veiką, realizuojant ją ir po nusikaltimo padarymo*. Tai galima pavaizduoti schemeje (žr. 3 schemą).

3 schema. NUSIKALTIMO SITUACIJA

³⁵ Волчеукая Т.С. Криминалистическая ситуалогия: Монография/Под ред. проф. Н.П. Яблокова. – Калининград, 1997. С.49.

³⁶ Matulienė S. Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija. Daktaro disertacija. – Vilnius, 2004. P. 136.

2.2. Nusikaltimo situacijų klasifikacija

Remiantis įvairiais kriterijais kriminalistinėje literatūroje buvo mėginama klasifikuoti situacijas, tačiau iki šiolei vieningos nuomonės nėra. Čia ir slypi esminė problema, nes pagrindai, kuriais yra skirstomos situacijos, yra dinamiškai besikeičiantys, todėl viena ir ta pati situacija įvairiais momentais gali pereiti iš vienos klasifikavimo grupės į kitą.

Tokios pačios nuomonės yra ir R. Burda³⁷, kuris rašė, kad nekintančių klasifikacijų nėra, tik yra labai daug motyvų, pagal kuriuos situacijas galima klasifikuoti.

Pagrindų, pagal kuriuos būtų galima klasifikuoti nusikaltimų situacijas iš esmės yra labai daug. Tačiau klasifikavimas turi būti labai lankstus, kad bet kuri situacija iš vienos klasifikacijos galėtų pereiti į kitą, nes „situacija yra sisteminis modelis, kuris turi potencialų dinamiškumą“.³⁸

Kokia yra situacijų klasifikavimo reikšmė? Situacijų klasifikavimas realiame gyvenime leidžia struktūrizuoti situaciją, nustatyti jos konstrukciją, dominantus, branduolį, periferiją. Tinkamai suklasifikavus nusikaltimų situacijas, galima nustatyti nusikaltimų tyrimo situacijų strategines ir taktines charakteristikas, prognozuoti jų eigą ir tikėtiną rezultatą.

Remiantis kriminalistinės literatūros šaltinių analize, nusikaltimo situacijas kriminalistikoje galime klasifikuoti taip:

Nusikaltimo situacijas *pagal jų pobūdį* sąlygiškai galime suskirstyti į:

- Būtinai (jos egzistuoja nepriklausomai nuo nusikaltimo rūšies).
- Pagrindines (kurios susietos tam tikrais ryšiais su nusikaltėliu) ir antrarūšes.
- Aktyvias ir pasyvias.
- Sudėtingas (pasižyminčias aukšta vidine organizacija) ir paprastas.
- Tipines (būdingos aplinkos, kurioje padaroma daugelis panašių nusikaltimų) ir specifines.³⁹

Pagal nusikaltimo tikslus bei motyvus, jų įgyvendinimo etapus galima išskirti nusikaltimus, padarytus be pasiruošimo ir slėpimo (impulsyvios situacijos); nusikaltimus, padarytus tam ruošiantis ir vėliau slepiant (tradicinės situacijos) ir pan.⁴⁰

Nusikaltimo situacijas galime klasifikuoti *pagal asmenį, kuris padarė nusikaltimą*. Nusikaltimų situacijos skiriasi, kai dalyvauja paaugliai, vien tik suaugusieji, moterys, pareigūnai,

³⁷ Burda R. Kriminalistikos taktika. – Vilnius, 2001. P.71.

³⁸ Зорин А. Теоретические основы криминалистики. – Минск, 2000. С.103.

³⁹ Matulienė S. Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija. Daktaro disertacija. – Vilnius, 2004. P. 135-136

⁴⁰ Ten pat. P. 136

kariai ir t.t. Didelę reikšmę nusikaltimų situacijoms turi ir asmeninės savybės (profesija, išsilavinimas, pomėgiai, gyvenamoji vieta, šeimyninė padėtis, teistumas, pakaltinamumas ir t.t.) .

Nusikaltimo situacija gali būti *palanki arba nepalanki nusikaltėliui*.⁴¹ Jeigu ji jam yra nepalanki, tai jis priima vieną iš dviejų sprendimų: arba atsisako vykdyti nusikaltimą šioje situacijoje ir laukia kitos, arba daro nusikaltimą. Pastaruoju atveju jis stengiasi prisitaikyti prie tokios aplinkos – sudaro tam tikras sąlygas, ją pakeičia, pasirenka kitą nusikaltimo būdą ir pan. Jei situacija palanki nusikaltimo darymui, nusikaltėlis įgyvendina savo planus nieko nekeisdamas.

S.Matulienė nusikaltimų situacijas, *pagal nusikaltėlio savybes* suskirsto į:⁴²

- Situacijas, kuriose nusikaltėlis buvo nepilnametis arba pilnametis asmuo.
- Situacijos, kuriose asmuo, padaręs nusikaltimą, buvo vyras arba moteris.
- Situacijos, kuriose dalyvauja pakaltinamas asmuo, turintis tam tikrų psichinių anomalijų arba esantis akcentuota asmenybė.
- Situacijos, kuriose nusikaltėliai turi ypatingų santykių su nukentėjusiuoju arba pasikėsینimo objektu.
- Situacijos, kuriose dalyvauja kitataučiai nusikaltėliai.
- Situacijos, kuriose planuoja, daro bei slepia nusikaltimą recidyvistai.

Dar viena nusikaltimo situacijų klasifikacija – *pagal nukentėjusįjį ar pasikėsینimo objektą*. Galime išvardinti ne vieną tokią nusikaltimo situaciją. Pavyzdžiui, priklausymas nuo nusikaltėlio, kuomet nužudomas vaikas (LR BK 129 str. 2 d. 3 p.). Įvairios situacijos susiklosto, kai nukentėjusysis turi taip vadinamą „rizikingą“ profesiją (pavyzdžiui, policininkas, prokuroras, krašto apsaugos kariūnas, pasienietis ir pan.).

Skirstyti nusikaltimo situacijas *pagal nusikaltimo padarymo erdves bei laiką* taip pat svarbu, kaip ir kitais pagrindais. Juk skiriasi nusikaltimai daromi tik naktimis (pavyzdžiui, vagystės iš biurų) arba dienos metu (vagystės iš butų, kai nieko nėra namuose), apiplėšimai, padaryti kaime ir apiplėšimai, padaryti mieste. Santykiai yra tie patys, tik aplinka kita.

Kalbant apie nusikaltimo situacijas kriminalistikoje, svarbus yra *santykių pobūdis*, kuris susidaro nusikaltimo padarymo metu, iki jo ar po to (konflikcinės situacijos, nekonflikcinės, provokuojančios ir pan.).⁴³

Konfliktnes situacijas galime išskirti į dvi grupes:

⁴¹ Гавло В.К. Обстановка преступления как структурный компонент криминалистической характеристики преступления // Проблемы совершенствование тактики и методики расследования преступлений. Сборник научных трудов. Выпуск 15. – Иркутск, 1980. С. 54.

⁴² Matulienė S. Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija. Daktaro disertacija. – Vilnius, 2004. P. 136

⁴³ Ищенко Е. П., Образцов В.Н. Криминалистика. Москва, 2005. С. 113

- Ilgai besitęsiančios konfliktinės situacijos.
- Trumpai truncančios, kurios kyla spontaniškai.

Ilgai besitęsiantys tarpusavio konfliktai yra žinomi aplinkiniams žmonėms. Todėl labai dažnai tokių nusikaltimų kaip nužudymai, tyrimo pradžioje, liudytojų dėka yra beveik tiksliai žinomas nusikaltėlis. Kiekvienas žmogus savo gyvenime yra patekęs į konfliktinę situaciją, kuri nesibaigia smurtinių veikslių panaudojimu. Taip yra todėl, kad kiekviena konfliktinė situacija yra individuali. Ją lemia dalyvių, kurie yra įtraukti į nusikaltimą, asmeninės savybės. Asmuo, sprenddamas kilusią konfliktinę situaciją, panaudodamas jėgą, stengiasi išspręsti susidariusią situaciją savo naudai.

Tiriant bylas svarbu surinkti duomenis apie aplinką, kuri nurodytų aukos iniciatyvą sudarant konfliktinę situaciją, taip pat apie aplinką, kuri mums nurodytų, kad konfliktinę situaciją sukėlė nusikaltėlis arba aplinką, kurioje abu nusikaltimo dalyviai parodė abipusę iniciatyvą sudarydami konfliktinę situaciją. Tyrimo metu nemažai duomenų apie nukentėjusiojo ir nusikaltėlio asmenybes galime rasti ir aplinkoje, kuri nurodo abipusį nedorą, amoralų, ištvirkavimu paremtą gyvenimo būdą, o nusikaltimas – tai lyg loginis gyvenimo tėkmės rezultatas.

Realiame gyvenime galime stebėti gana daug konfliktinių situacijų, kurios nesibaigia nusikaltimais. To priežastis, kad kiekviena konkreti situacija yra individuali. Jos individualumą nulemia konflikte dalyvaujančių asmenų asmeninės savybės.

Pagal kriminalinių situacijų klasifikaciją, kuomet kriminalinės situacijos skirstomos į prieškriminalines, kriminalines ir postkriminalines situacijas⁴⁴, S.Matulienė kriminalistines nusikaltimo situacijas suskirsto sekančiai:⁴⁵

- ✓ Prieškriminalistinės nusikaltimo situacijos.
- ✓ Tiesioginės nusikaltimo situacijos.
- ✓ Postkriminalistinės nusikaltimo situacijos.

*Prieškriminalistinės nusikaltimų situacijos*⁴⁶. Tai sąlygų ir aplinkybių, laiko ir vietos, nusikaltimo objekto ir nusikaltėlio tarpusavio ryšių, determinuojančių nusikaltimo būdą, sistema. Prieškriminalistinės nusikaltimo situacijos modeliavimas leidžia suvokti nusikaltimo motyvą ir tikslą, o taip pat nurodo dėsningus ryšius su tiesiogine ir postkriminalistine nusikaltimų situacijomis. Prieškriminalistinės nusikaltimų situacijos formuojasi ir egzistuoja tik iki

⁴⁴ Žr. Волчецкая Т.С. Криминалистическая ситуалогия. – Москва, 1997. С.69–72; Malevski H. Įvykio vietos apžiūra ir įvykio vietos tyrimas: naujas kriminalistinės koncepcijos modelis // Daktaro disertacija. – Vilnius, 1997. P.129; Грановский Г.Л. Экспертные задачи: понятие, структура, стратегия решения // Теоретические и методические вопросы судебной экспертизы. – Москва, 1985. С. 121.

⁴⁵ Matulienė S. Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija. Daktaro disertacija. – Vilnius, 2004. P. 138

⁴⁶ Ten pat. P. 138

nusikalstamų veiksmų atlikimo: įsisažmoninant ir apgalvojant įvairius elgesio variantus, palyginant juos su supančia aplinka, pasirenkant nusikaltimo padarymo ir slėpimo būdą bei įvertinant savo veiksmus nusikaltimo vietoje, jei reikėtų koreguoti susiklosčiusią situaciją. Tačiau visi šie minėti veiksmai sudaro prieškriminalistinę nusikaltimo situaciją tik tuo atveju, jei jie nesudaro kito nusikaltimo sudėties baudžiamąja – teisine prasme. Priešingu atveju ji gali virsti tiesiogine situacija.

Prieškriminalistinė nusikaltimo situacija gali būti tiek palanki, tiek ir nepalanki nusikaltėliui. Esant nepalankiai situacijai, asmuo arba priima sprendimą nedaryti nusikaltimo, arba laukia palankesnės situacijos, arba pats sukuria kitą, palankią jam situaciją. Kartais nežiūrint į susiklosčiusią situaciją, nusikaltėlis ryžtasi daryti nusikaltimą. Ši situacija yra svarbi tiriant nusikaltimus padarytus susiklosčius tam tikroms situacijoms, tame tarpe ir afekto būsenoje. Prieškriminalistinė situacija gali daryti labai įvairią įtaką nusikaltimo darymui. Tokia situacija gali būti neutrali nusikaltėlio elgesiui arba, atvirkščiai, apsunkinti jo elgesį. Nusikaltėlio ryšys su prieškriminalistine situacija rodo jo užsispyrimą, siekį padaryti nusikaltimą. Tai itin ryšku, jei asmuo pašalina visas kliūtis, trukdančias padaryti nusikaltimą. Situaciniuose nusikaltimuose prieškriminalistinė situacija gali paskatinti spontaniško motyvo kilimą.

Nusikaltėlis pats formuoja situaciją, kuri labiausiai palanki suplanuoto nusikaltimo padarymui. Besiruošdamas žmogus sąmoningai daro vienus ar kitus pakeitimus, kad situacija jam taptų maksimaliai palanki.

Prieškriminalistines nusikaltimo situacijas galima suskirstyti į keletą grupių:⁴⁷

1. Situacijas, iš anksto kuriamas nusikaltėlio.
2. Situacijas, kurias jie sudaro neturėdami jokio nusikalstamo tikslo.
3. Situacijos, kurios susidaro nukentėjusiajam padarius neteisėtus arba amoralius veiksmus.
4. Situacijos, kurios susidaro dėl viktiminio nukentėjusiojo elgesio.
5. Situacijos, kurios susidaro dėl nukentėjusiojo, trečiųjų asmenų lengvabūdiškumo.
6. Situacijos, susidarantios asmeniui ilgą laiką esant blogose gyvenimo sąlygose.
7. Situacijos, kurios susidaro nusikaltėliui esant ekstremalioje būsenoje (po ligos, nuovargio, esant nepalankioms meteorologinėms sąlygoms).

*Tiesioginė nusikaltimo situacija*⁴⁸ – tai susiklosčiusių sąlygų ir aplinkybių sistema, kuriose buvo realizuotas nusikalstamas kėslas. Šiose situacijose nusikaltėlis atlieka veiksmus, kurie nukreipti į nusikalstamą rezultato pasiekimą. Dauguma daiktų, procesų, reiškinių, kurie yra

⁴⁷ Matulienė S. Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija. Daktaro disertacija. – Vilnius, 2004. P. 139

⁴⁸ Ten pat. P. 139

nusikalstamos veiklos elementai arba nusikaltimo objektai, egzistuoja kaip dalis supančios aplinkos ir įeina į situaciją nepriklausomai nuo subjekto valios. Kita dalis į šią situaciją patenka nusikaltėlio dėka po to, kai jis atlieka paruošiamuosius ar slėpimo veiksmus. Bet kuris atskirai paimtas nusikalstamos veiklos arba aplinkos elementas yra daugiau ar mažiau susijęs su susiklosčiusia situacija. Ji egzistuoja kaip materialių, socialinių, psichologinių ir kitų sąlygų visuma.

*Postkriminalistinė nusikaltimo situacija.*⁴⁹ Ji susidaro po tiriamojo įvykio ir yra svarbi tuo, kad jos eigoje įvyksta ar gali įvykti tam tikri pokyčiai. Tai gali būti tiek natūralūs reiškiniai, tiek ir sąmoningi ar nesąmoningi žmonių veiksmai. Tokioms situacijoms priklauso sąlygos, kuriose yra naikinami, falsifikuojami, inscenizuojami, maskuojami, slepiami pėdsakai ir realizuojami kiti veiksmai, padedantys išvengti baudžiamosios atsakomybės.

Kartais tokiose situacijose nusikaltėlis praranda savikontrolę: atsiranda susidomėjimas bylos tyrimu, parduodama arba pats nusikaltėlis naudojasi užgrobtu nusikaltimo metu turtu, taip pat norėdamas pakelti savo autoritetą, pasigiria savo draugams padaręs nusikaltimą. Kitose postkriminalistinėse situacijose nusikaltėlis bando inscenizuoti nusikaltimą kaip nelaimingą atsitikimą, naikina pėdsakus nusikaltimo vietoje – po ko kardinaliai ar iš dalies pasikeičia pati nusikaltimo vieta. Todėl tyrėjui labai svarbu atkurti postkriminalistinę nusikaltimo situacijos modelį. Postkriminalistinė situacija užbaigia kriminalistinių nusikaltimo situacijų grandį, nes po jų prasideda nusikaltimo tyrimo situacijos.

⁴⁹ *Matulienė S.* Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija. Daktaro disertacija. – Vilnius, 2004. P. 139

3.NUSIKALTIMŲ TYRIMO IR TEISMINIO NAGRINĖJIMO SITUACIJOS

3.1. Nusikaltimų tyrimo situacijos samprata

Mokymas apie nusikaltimų tyrimo situaciją, kaip ir apskritai apie kriminalistines situacijas, yra vienas iš naujausių ir labiausiai diskutuotinų kriminalistikos klausimų.

Apie nusikaltimų tyrimo situacijas savo darbuose yra daug rašę R. Burda, S. Kuklianskis, R. S. Bielkinas, V.K. Gavlo, I.F. Gerasimovas, A. V. Dulovas, N. P. Jablokovas, A. N. Gusakovas, A. Ch. Kolesničenko, V.E. Kornouchovas, V. A. Obrazcovas, H.A.Selivanovas, A. Zorinas, ir kiti.

Lietuvoje dar nėra vieningos nusikaltimų tyrimo situacijos sampratos, todėl apžvelgę įvairių autorių nuomones pabandydysime pateikti tinkamiausią apibrėžimą kas yra nusikaltimo tyrimo situacija.

Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso įstatymą visas nusikaltimo tyrimas yra skirstomas į du etapus: ikiteisminį tyrimą ir teisminį nagrinėjimą.

Kaip jau minėjome, kriminalistinė nusikaltimų charakteristika surenka informaciją apie tuos pasiruošimo, nusikaltimo įvykdymo ir nusikaltimo slėpimo ypatumus, kuriais remiantis galima sėkmingai greitai ir išsamiai atskleisti nusikaltimą. Tai ir yra svarbiausias tyrimą atliekančio pareigūno tikslas

S.Kuklianskis yra rašęs, kad nusikaltimo tyrimo situacija, visų pirma, suprantama kaip santykiai, kurie susidaro nusikaltimą tiriant (į nusikaltimą įtrauktų asmenų tarpusavio santykiai), taip pat santykiai, kurie susiklostė teisminio nagrinėjimo metu ir įvairių proceso dalyvių santykiai (pavyzdžiui, tyrėjo santykiai su įtariamaisiais, liudytojais, tyrėjo ir kitų proceso dalyvių santykiai ir pan.).⁵⁰ Nusikaltimo tyrimo situacija suprantama kaip informacijos apie tiriamą įvykį visuma, kuria disponuoja tyrėjas, tai taip pat realios situacijos, atsirandančios tiriant baudžiamąsias bylas, informaciniai modeliai bei objektyviai egzistuojanti sudėtinga sąlygų sistema.⁵¹

„Tyrimo situaciją galime apibūdinti ir žodžiu „reiškinys“ (kokie reiškiniai atsirado tiriant nusikaltimą: nusikaltimas ištirtas, neištirtas ir pan.)“⁵², todėl galime teigti, kad visuma aplinkybių (santykių ir reiškinių), susiklosčiusių tiriant nusikaltimą, ir yra šios situacijos sudedamosios dalys.

⁵⁰ Kuklianskis S. Teorinės tardymo situacijų problemos // Kriminalinė justicija. T.5. – Vilnius, 1996. P.91.

⁵¹ Зорин А. Теоретические основы криминалистики. – Минск, 2000. С.103–104.

⁵² Kuklianskis S. Teorinės tardymo situacijų problemos // Kriminalinė justicija, 1996.- Nr.5. P. 91

Nusikaltimo tyrimo situacija susiklosto specifinėje veikloje, t.y. nusikaltimų tyrimo veikloje, kuri griežtai reglamentuota teisiškai ir įgyvendinama procesinėmis ir operatyvinėmis priemonėmis, įtvirtintomis įstatymuose.

Tiriama yra nusikalstama veika, kurios sąvoką griežtai apibrėžia Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas⁵³, kad tai yra pavojinga ir baudžiamajame kodekse uždrausta veika (veikimas ar neveikimas), už kurią numatyta atitinkama bausmė.

Ikiteisminio tyrimo metu įstatymų nustatyta tvarka yra renkami duomenys – tai daiktai, dokumentai ir kiti duomenys turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti.⁵⁴ Ar tokie duomenys laikytini įrodymais, kiekvienu atveju sprendžia teisėjas ar teismas, kurio žinioje yra byla.⁵⁵

Nors daugelyje mokslinių darbų tiek Lietuvos iki naujo Baudžiamojo kodekso įsigaliojimo, tiek ir užsienio autorių, yra kalbama apie nusikaltimo tyrimo metu renkamus įrodymus, mes visgi remdamiesi Lietuvos Respublikos įstatyme įtvirtintomis nuostatomis, darbe šią sąvoką minėsime kaip tyrimo metu renkamus duomenis turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti.

Taigi, nusikaltimų tyrimas yra determinuotas įstatymais bei kriminalistikos dėsningumais ir tuo iš esmės tiriant nusikaltimą susidariusi situacija (nusikaltimo tyrimo situacija) skiriasi nuo kitokios veiklos situacijų.

Nusikaltimo tyrimas yra ilgas ir sudėtingas procesas ir nesvarbu, į kokius tyrimo etapus bus suskirstytas tas tyrimas, vis tiek tikslas išliks tas pats – išsamiai atskleisti nusikaltimą.

A. Ch. Kolesničenko rašė: „Įgyvendinant tyrimo individualumo principą gali būti išskirti tokie du pagrindiniai elementai: a) analizė ir tyrimo situacijos vertinimas; b) efektyviausios tyrimo būdų sistemos atranka. Tyrimo situacijos analizė privalo būti išsami ir neprieštaraujanti logikai. Nustatant situacijos ypatumus yra remiamasi asmenine tyrėjo praktika tirtais analogiškais nusikaltimais. Efektyvios, konkrečios nusikaltimų atskleidimo būdų sistemos atranka nustatoma ne tik pagal išsamią analizę ir teisingą situacijos vertinimą, bet ir kūrybiškai sprendžiant iškilusius uždavinius.“⁵⁶

Šio autoriaus manymu, didelę reikšmę susiklosčiusios padėties vertinimui turi tyrimą atliekančio pareigūno kūrybiškas esamos problemos nagrinėjimas. Čia sureikšminamas tyrimą atliekantis subjektas. Aiškiai yra nurodoma, jog prieš ieškant ir pateikiant efektyvią tyrimo būdų

⁵³ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas . 11 ir 12 straipsniai.//Valstybės žinios 2000, Nr. 89-2741.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas . 91 ir 95 straipsniai.//Valstybės žinios 2000, Nr. 89-2741.

⁵⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas . 20 straipsnis.//Valstybės žinios 2000, Nr. 89-2741.

⁵⁶ Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : Автореф. Докт. Дисс.- Харьков, 1967. С.16

sistemą, visų pirma reikia tyrimo situacijos analizės ir vertinimo, nes, neatlikus šio reikalavimo, mūsų laukia klaidos ir bandymai, energijos švaistymas, ieškant ilgai laukto rezultato.

A. Ch. Kolesničenko,⁵⁷ kuris pirmasis pateikė tyrimo situacijos apibrėžimą, nuomone tyrimo situaciją reiktų suvokti kaip tam tikrą padėtį, susiklosčiusią, tiriant nusikaltimą, apibūdinamą vienokių ar kitokių duomenų turinčių reikšmės bylai ir informacinės medžiagos, – surinktos, patikrintos, atsirandančios iškelus konkrečius uždavinius. Analizuojant pateiktą apibūdinimą matome, jog pagrindinis vaidmuo yra skirtas informacijai ir jos rinkimui, vadinasi, rinkimo būdai, bei metodai tikrinant ir vertinant informaciją įeina į nusikaltimo tyrimo situacijos sudėtį ir nėra išskiriami jokiais tyrimo situaciją veikiančiais veiksniais.

Savo apibrėžimą dėl nusikaltimo tyrimo situacijos pateikė ir V. E. Kornouchovas.⁵⁸ Jis rašė, kad tyrimo situaciją reikia suprasti kaip objektyviai tyrimo procese pasikartojančią padėtį, nulemtą faktinių duomenų, priklausančių nuo daiktų ar dokumentų turinčių reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti suradimo bei surinkimo proceso. Tipinės nusikaltimo tyrimo situacijos nustatomos įskaitant tyrimo etapus, o tai labiau konkretizuoja daiktų ar dokumentų turinčių reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti radimo ir surinkimo procesą.

Remdamiesi šiuo apibrėžimu galime daryti išvadą, jog autorius pateikė ne tyrimo situacijų charakteristiką apskritai, o tipinių nusikaltimo tyrimo situacijų apibendrinimą. Pabrėžiama objektyviai pasikartojanti padėtis. Nusikaltimo tyrimo situacijų formavimasis jis susiejo tik su faktiniais duomenimis, akivaizdžiai turėdamas omenyje daiktus ar dokumentus turinčių reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, kuriais konkrečiu momentu disponuojama tyrime.

O štai V.K. Gavlo, pasisakydamas apie tyrimo situacijas, nesuskirstė jų į tipines, o nagrinėjo jas bendrai ir pateikė savo nuomonę⁵⁹, kad nusikaltimo tyrimo situacija tai visuma faktinių duomenų, atspindinčių esminius reiškinių, koku jis pristatomas, bruožus viename ar kitame nusikaltimo tyrimo etape. Remiantis šiuo apibūdinimu nusikaltimo tyrimo situacijoje prieita prie visumos bylai reikšmingų duomenų, turimų konkrečiu momentu ir leidžiančių susidaryti nuomonę apie egzistuojantį reiškinį.

Savo apibrėžimą pateikė ir I. F. Gerasimovas⁶⁰, kuris nurodė, jog tyrimo situacija susiklosto tam tikru tyrimo momentu yra linkusi keistis, tai tyrimą apibūdinančių materialinių, informacinių ir kitų faktorių vertinimo visuma, lemianti pagrindines tyrimo sprendimų priėmimo ir veiksmų atrankos būdų kryptis.

⁵⁷ Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы.-Москва, 1988.- С.89.

⁵⁸ Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы.-Москва. 1988.- С.89.

⁵⁹ Гавло В. К. Вопросы криминалистической методологии тактики и методика расследования. Москва,1973.- С.90

⁶⁰ Герасимов И. Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений -Свердловск, 1975 С. 173

Remiantis V.K. Gavlo ir I.F. Gerasimovo nusikaltimo tyrimo situacijų apibūdinimais, galime teigti, kad situacija egzistuoja paties tyrimo viduje ir pasireiškia kaip visuma faktinių bylos duomenų pagal bylą arba kaip visuma aplinkybių, susijusių su byla, arba faktorių visuma apibūdinanti ne kažką išoriškai susijusį su tyrimu, o tiesiogiai tai yra pats tyrimas. Šiuose samprotavimuose apie susiklosčiusią nusikaltimo tyrimo situaciją, aiškiai jaučiamas apsiribojimas vidinės situacijos pusės analize ir iš to kylančius ją apibūdinančius faktorius. I.F. Gerasimovas aiškiai savo apibūdinime išskiria laiko faktoriaus svarbą, t.y. tam tikrą tyrimo momentą. Jis pabrėžė situacijos bruožo dinamiškumą, kurio, kaip nusikaltimo tyrimo transformavimosi fakto, nebuvo paminėjęs nė vienas autorius. Bet nei V.K.Gavlo, nei I.F.Gerasimovo apibrėžime nėra paminėtos ją veikiančios išorinės jėgos, kurios galėtų daryti įtaką tolesnei tyrimo situacijos eigai.

Daugumos pateiktų nusikaltimo tyrimo situacijos apibūdinimų nusikaltimo tyrimo situaciją siekiama sutapatinti su tyrimo metu atliekamam bylos nagrinėjimu. Žinoma, negalime neigti, kad situacija, susiklosčiusi tam tikrais tyrimo etapais arba atliekant atskirus procesinius veiksmus, greičiausiai apibūdina tuos reiškinius, susidarančius tiriant bylą. Mes negalime neigti, kad nusikaltimo tyrimo padėtis neatsispindi nusikaltimo tyrimo situacijose, būtent nusikaltimo tyrimas yra kaip nusikaltimo tyrimo situacijos sudedamoji dalis, kaip ją papildantis komponentas. Juk nusikaltimo tyrimas, kaip procesas, vyksta nusikaltimo tyrimo situacijos viduje. Jei nebūtų nusikaltimo tyrimo, nebūtų ir nusikaltimo tyrimo situacijos. Galbūt todėl daugelis autorių ir pabrėžia tą vidinę situacijos padėtį, tuo prioritetą atiduodami tyrimo procesui, kaip darančiam lemiamą įtaką susiklosčiusiai tyrimo situacijai.

Visiškai priešingai teigia N. A. Selivanovas. Jo nuomone⁶¹ nusikaltimo tyrimo situacija parodo padėtį, tyrimo vaizdą, susiklosčiusį konkrečiu momentu, arba kitaip tyrimo situaciją galima apibūdinti, kaip tyrimui svarbią informacijos visumą, kuriai skiriamas dėmesys ir šaltiniams, iš kurių ji gauta. N.A.Selivanovo apibrėžtoje nusikaltimo tyrimo situacijos sampratoje, jau galime išvelgti dėmesį išorinei nusikaltimo tyrimo pusei, nes yra paminimi informacijos šaltiniai, priimami vienodai su esama informacija. Dėl to išsiveržėme iš vidinės nusikaltimo tyrimo situacijos padėties ir peržengiame apskritimo kraštą, kad atrastume priežastinį ryšį tarp informacijos elementų, esančių situacijos viduje, ir jos gavimo šaltinių, esančių situacijos išorėje. Mūsų manymu, negalima nusikaltimo tyrimo situacijos „įrėminti“ nusikaltimo tyrimo proceso eigos rėmais, neįmanoma visiškai atriboti susiklosčiusios situacijos nuo išorinių ją veikiančių veiksnių. Todėl visų autorių pasisakymuose yra dalis teisybės.

⁶¹ Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. Москва, 1988. С. 91

G.A.Zorinas situacijų klausimą nagrinėjo įvairiais aspektais ir pateikė, mūsų manymu gana išsamią nusikaltimo tyrimo situacijos charakteristiką. Jis teigia, kad tyrimo situacija yra:⁶²

- Atvira sistema, kurioje tarpusavio dalyvių veiksmai pagrindžiami gauta informacija iš šalies ir atgalinio ryšio kanalais su nuolat reflektuojančiomis partnerių tarpusavio pozicijomis.
- „Tikslo siekimo sistema“ - kaip jos dalyvių veikla priklauso nuo nustatytų tikslų arba tikslų kompleksų, dažnai prieštaraujančių vienas kitam.
- Kontroliuojama, bet ne visa sistema. /Tyrėjui paleidus iniciatyvą iš savo rankų, tyrimo situacija tikrai bus paveikta./
- Diskretinė sistema, gali būti skaidoma į įvairius procesus:
 - tyrėjo kontrolė atliekant jo asmenines funkcijas;
 - informacijos priėmimas iš situacijos dalyvių;
 - priėmimas ir operatyvinis tyrimo klaidų, praleidimų vertinimas;
 - klaidų ištaisymo programos formavimas, leidžiantis sustabdyti galimus neigiamus padarinius atsirandančius dėl tyrėjo aplaidumo;
 - tam tikros krypties taktinių būdų įvykdymo komplekso ir informacijos apie jų rezultatyvumą priėmimas;
- Determinuojanti sistema, „kadangi ji lemia tyrėjo ir kitų asmenų elgesį, kurie kaip ir tyrėjai analizuoja situaciją ir daro atitinkamas išvadas apie numatomas nusikaltimo tyrimo situacijas.

Kaip matome G.A.Zorinas nusikaltimo tyrimo situaciją suskirstė į sistemas, kuriose manytume vis dėlto daugiau atsispindi tyrėjo vaidmuo, nes jis surenka informaciją, ją vertina, klysta, bendrauja su kitais dalyviais ir t.t. Manome, kad čia pasireiškia tyrimą atliekančio pareigūno kaip subjekto vaidmuo, žinoma, neišvengiama ir išorinių jį veikiančių objektyvių jėgų.

G.A Zorinas itin daug dėmesio skiria nusikaltimo tyrimo situacijoms, jas nagrinėja gana plačiai ir laiko tyrimo progreso ramsčiu. Jis nesiekia visiškai atriboti nusikaltimo tyrimo situacijos nuo nusikaltimo situacijos.

Taigi kriminalistinė nusikaltimo tyrimo situacija, trumpai tariant, yra visuma įvairių susiklosčiusių aplinkybių (reiškinių, sąlygų, santykių) atsirandančių apibrėžtu laiku tiriant nusikaltimą. Nors bendros nuomonės dėl tyrimo situacijos nėra, bet dėl to, kad tai, visų pirmausia, aplinka sutinka daugelis. Šiai nuomonei pritaria S. Kuklianskis⁶³ ir R. S. Belkinas⁶⁴. Jų pateikti apibrėžimai vienodai apibūdina tyrimo situaciją bei tiksliausiai išreiškia jos esmę ir ją

⁶² Зорин Г.А. Криминалистическая эвристика. Гродно, 1994. Т.1. С. 51-53

⁶³ S.Kuklianskis. Teorinės tardymo situacijų problemos. // Kriminalinė justicija, 1996 m. Nr. 5, P. 93.

⁶⁴ Р.С.Белкин. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. Москва, 1988 г. С. 88.

sudarančius elementus. Šie profesoriai nekonkretizuoja aplinkybių, sudarančių tyrimo situaciją, ir taip išvengia klaidos, kurią, pateikdamas tyrimo situacijos sampratą, padaro A. N. Gusakovas. Jo nuomone,⁶⁵ tyrimo situacija – tai esamu momentu susiklosčiusių objektyvių veiksmų visuma, kuri padeda tyrėjui pasirinkti efektyviausią taktinį būdą bei tyrimo kryptį. Kaip matome čia A. N. Gusakovas mini tik objektyvius veiksmus, tuo tarpu teorijoje bei praktikoje svarbią vietą užima ir subjektyvūs. Šių veiksmų reikšmė formuojant tyrimo situaciją nėra niekada mažesnė nei objektyvių. Diskutuotina ir A. V. Dulovo nuomone,⁶⁶ kad tyrimo situacija – tai taktinių uždavinių, pagrįstų tam tikromis taktinėmis priemonėmis, visuma, kuri yra pagrindas konkrečiau nusikaltimo tyrimo modeliui sudaryti. Tyrimo situacija – tai reali aplinka, kurioje esamu momentu vyksta tyrimas, bet, kaip teigia A. V. Dulovas, jokių būdu nėra tos aplinkos modelis, todėl mums priimtinesnė yra S. Kuklianskio bei R. S. Belkino nuomone, kad tyrimo situacija – tai tam tikrų aplinkybių, kuriomis apibrėžtu laiku vyksta tyrimas, visuma.

N.G. Šuruchnovo nuomone,⁶⁷ tyrimo situacija – tai tam tikro laiko momento tyrimo charakteristika, kuri formuojasi veikiamą subjektyvių ir objektyvių faktorių. Šis autorius atkreipė dėmesį į subjektyvių ir objektyvių faktorių įtaką nusikaltimo tyrimo situacijos komponentams bei paminėjo, jog yra svarbi ir nusikaltimo tyrimą sudarančių komponentų charakteristika, nes jų tarpusavio santykis ir sudaro individualią kiekvienos situacijos struktūrą.

Taigi, tyrimo situacija formuojasi veikiamą:⁶⁸

1) objektyvių veiksmų. Tai informacinio pobūdžio veiksniai, kurie atspindi duomenų (apie įvykio aplinkybes), gautų iš procesinių ir kitų šaltinių, turinį ir apimtį. Šie veiksniai nepriklauso nuo tyrimo dalyvių valios. Išskiriami tokie objektyvūs veiksniai:

- ✓ nusikaltimo pobūdis;
- ✓ tyrėjo turimos įrodomosios bei orientuojamosios informacijos pobūdis;
- ✓ dar nepanaudoti informacijos šaltiniai bei patikimi ir nuolatiniai jos gavimo kanalai;
- ✓ įrodymus naikinančių procesų intensyvumas;
- ✓ tyrėjo disponavimas būtinomis pajėgomis, techninėmis priemonėmis, sugebėjimas panaudoti jas optimaliausiu būdu;
- ✓ tiriamo įvykio baudžiamasis – teisinis vertinimas.

2) subjektyvių veiksmų. Tai veiksniai, kurie gali priklausyti nuo tyrėjo arba kitų asmenų valios. Išskiriami šie veiksniai:

- ✓ asmenų, dalyvaujančių tyrime, psichologinė būseną, asmeniniai bruožai;

⁶⁵ А.М.Гусаков, А.А.Филищенко. Следственная тактика. Уральский ун., 1991. С. 14.

⁶⁶ Криминалистика. Под ред. А.В.Дулова. Минск, 1996. С. 263.

⁶⁷ Шурухнов Н. Г. Криминалистика.- Москва, 2002.- С. 218

⁶⁸ R.Burda. Kriminalistikos taktika. Vilnius, 2001. P. 68-69.

- ✓ tyrėjo psichologinė būseną, žinių lygis, praktinė patirtis, sugebėjimas priimti sprendimus ekstremaliose situacijose;
- ✓ nusikaltėlio pastangos sutrukdyti nustatyti tiesą, jo informuotumas apie įrodymus;
- ✓ nekonfliktinė tyrimo eiga;
- ✓ tyrėjo pastangos pakeisti tyrimo situaciją tyrimui palankia linkme;
- ✓ tyrėjo, operatyvinio darbuotojo, eksperto, specialisto bei kviestinių klaidingo elgesio padariniai;
- ✓ ikiteisminio tyrimo duomenų neskelbimo padariniai;
- ✓ nenusipėjami nukentėjusiojo arba asmenų, nesusijusių su tyrimu, veiksmai.

Pateiktas veiksnių, formuojančių tyrimo situaciją, sąrašas nėra galutinis, nes kiekviena tyrimo situacija yra individuali, todėl ir ją formuojantys veiksniai kas kartą vis kiti, būdingi tik jai.

Nusikaltimo tyrimo situacijos struktūra yra nevienalytė ir kintanti. Ji sudaryta iš daugybės elementų, suskirstytų pagal jų charakteristiką, kurie sąveikaudami papildo vienas kitą ir sudaro unikalią bei nepakartojamą nusikaltimo tyrimo situaciją.

Kaip rašo R. Burda, tyrimo situacijos formavimosi proceso rezultatas – nauja tyrimo situacija, kurią sudaro:⁶⁹

1. psichologinio pobūdžio elementai – tyrėjo ir kitų asmenų konflikto rezultatas, tyrėjo psichologinių savybių atskleidimas;
2. informacinio pobūdžio elementai – tyrėjo bei kitų tyrime dalyvaujančių asmenų informuotumo lygis;
3. procesinio ir taktinio pobūdžio elementai – parodymai, jų šaltiniai, prevencijos priemonės;
4. materialinio, organizacinio bei techninio pobūdžio elementai – galimybė manevruoti turimomis pajėgomis bei priemonėmis, taip pat ir telekomunikacinėmis.

Šių elementų visuma apibūdina kiekvieną konkrečią tyrimo situaciją, suteikia tik jai vienai būdingų požymių, ją individualizuoja. Remiantis tuo, kad kiekviena tyrimo situacija yra individuali, tipinių tyrimo situacijų būti negali. Tyrimo situaciją sudarantys elementai bei ją veikiantys faktoriai sukuria begalę skirtingų variantų. Dėl to tyrimo situacijų skirstymas į tipines yra tik sąlyginis.

G. A. Zorinas, sutikdamas su A.H. Gusakovo nuomone, apie minėtus nusikaltimo tyrimo situacijos elementus rašo kiek plačiau:⁷⁰

⁶⁹ Burda R. Kriminalistikos taktika. Vilnius, 2001. P. 69

⁷⁰ Зорин Г.А. Теоретические основы криминалистики.- Минск, 2000. С. 378

- Psichologinio pobūdžio, tai konflikto rezultatas tarp tyrimą atliekančio pareigūno ir priešišku jam asmenų, psichologinių savybių ar asmenų, dalyvaujančių tyrime, t.y. eksperto, prokuroro, operatyvinio darbuotojo panaudojimas ir t.t.

- Informacinio pobūdžio, tai tyrimą atliekančio pareigūno žinojimas (apie aplinkybes, galimus daiktus ar dokumentus, turinčius reikšmės bylai, jų suradimo galimybes ir galimą ekspertų tyrimą, daiktų ar dokumentų, turinčių reikšmės bylai, radimo vietas ir t.t.) ir kitų tyrime dalyvaujančių asmenų žinojimas (pvz., kiek tyrimą atliekančiam pareigūnui yra žinoma apie liudytojų suradimą, apie rastus ir nerastus daiktus ar dokumentus, turinčius reikšmės bylai, apie tolesnius tyrimą atliekančio pareigūno veiksmus).

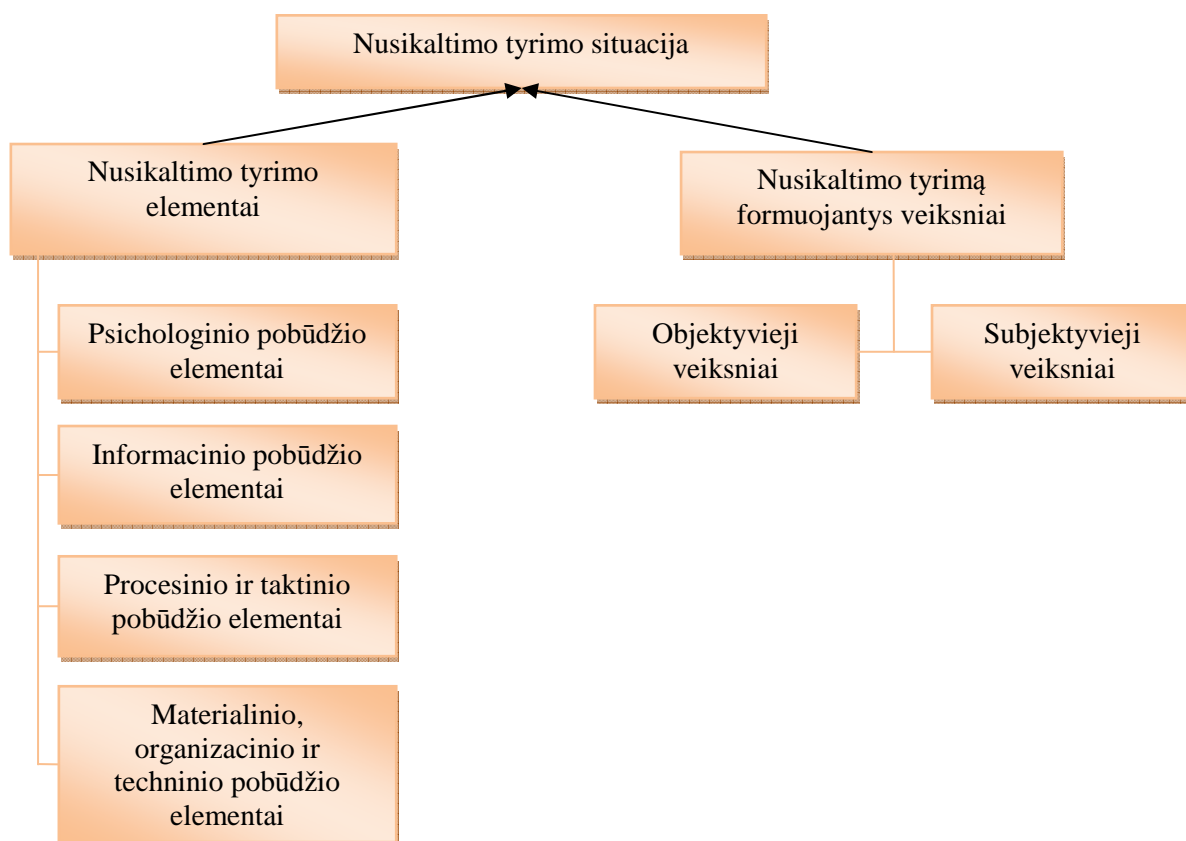
- Procesinio ir taktinio pobūdžio, tai tyrimo eigos būklė, daiktai, dokumentai ar kiti duomenys turintys reikšmės bylai ir jų šaltiniai, galimybė parinkti persiekiojimo priemones, asmenų, dalyvaujančių tyrime, izoliavimas vieną nuo kito, konkretaus tyrimo veiksmo atlikimo.

- Materialinio ir organizacinio techninio pobūdžio, tai komunikacijų visuma tarp budėtojų dalies ir operatyvinės paieškos grupės; visuma priemonių informacijai perduoti turimą aparatūrą, skirtą pareigūnams, ir galimybė manevruoti mobiliomis pajėgomis bei priemonėmis

Remdamiesi minėtų nusikaltimo tyrimo situacijos elementų charakteristika, galime spręsti, kokia padėtis yra tyrimo metu. Tyrimą atliekantis pareigūnas turi suvokti susiklosčiusios tyrimo situacijos struktūrą, kad galėtų suprasti, kurio situacijos elemento trūksta, nepakanka. Tik tuomet jis gali imtis atitinkamų priemonių ir veiksmų problemai šalinti, nes nusikaltimo tyrimo situacija nulemia konkrečių tyrimo veiksmų taktiką. Jos įvertinimas realizuojamas būtent taktiniu sprendimu, kuris įgauna savo išorinę išraišką planuojant tyrimą. Tik žinodami, ko mums trūksta sėkmingam tyrimui, ieškosime būdų ir priemonių toms kliūtims šalinti. Teisingas susiklosčiusios nusikaltimo tyrimo situacijos elementų ir veiksmų, darančių įtaką jos formavimuisi, suvokimas nėra susietas su nusikaltimų rūšimis ar grupėmis ir juos visus vienodai veikia. Tai būdinga taktinėms kategorijoms. Išsami struktūros analizė yra pagrindas sėkmingai tyrimo proceso eigai.

Kadangi mūsų nuomone nusikaltimo tyrimo situacijos struktūros sudedamosios dalys – elementai ir veiksniai, darantys įtaką jų formavimuisi, yra neatsiejami, o jų tarpusavio santykis sudaro individualią kiekvienos situacijos struktūrą, todėl siūlome nusikaltimo tyrimo situacijos struktūrą pavaizduoti taip (žr. 4 schemą).

4 schema. NUSIKALTIMO TYRIMO SITUACIJOS STRUKTŪRA

Kaip jau minėjome nusikaltimo tyrimo situacija turi sudėtingą struktūrą, kuri sąlyginai yra suskirstyta į 4 pagrindines elementų grupes. Kiekvieno elemento išvardyti ir pateikti praktiškai neįmanoma, nes kiekviena nusikaltimo tyrimo situacija, kaip ir nusikaltimas, nėra identiški, todėl tik turėdami konkretų nusikalstamą įvykį mes galėtume išskirti susiklosčiusios tyrimo situacijos pasirinktos struktūros elementus. Žinoma, yra pasikartojančių nusikaltimo tyrimo situacijos elementų, kurie nepriklauso nuo padarytos nusikalstamos veikos.

I.M. Lūzginas, pavadino juos tipiniais elementais, apibūdinančiais daugelio nusikaltimo tyrimo situacijų struktūrą. Tokie elementai, anot jo yra⁷¹:

- „Laiko, vietos, tyrimo sąlygos;
- informacijos šaltiniai apie įvykį, jų savybės (pėdsakai, įrankiai, daiktai, dokumentai, kiti nusikaltimo padariniai);
- proceso dalyvių elgesys, jų santykis su tyrimu;
- informacijos apie įvykį sudėtis.“

Šis autorius trumpai išdėstė keletą esminių įvairiose nusikaltimo tyrimo situacijose pasikartojančių pagrindinių elementų, kurie gali būti svarbiausia sudedamoji dalis. Daugumą jo

⁷¹ Лузгин И. М. Следственные ситуации: их сущность и основные черты//Право, 1991. С. 25.

išvardytų elementų galime priskirti prie grupės, turinčios informacinį kriterijų, be kurio tikrai negalima nė viena tyrimo situacija.

Sudėtinga, daugiakomponentė nusikaltimo tyrimo situacijos sudėtis, daugybė objektyvių ir subjektyvių veiksnių, darančių įtaką šių elementų grupių sudėčiai ir pobūdžiui, tarpusavyje sudaro, neįsivaizduojamą kiekį nusikaltimo tyrimo situacijos variantų, kur kiekvienas jų visada kuo nors skiriasi nuo kitų.

Konkreči nusikaltimo tyrimo situacija visuomet yra individuali ir todėl visiškai nusikaltimo sudėties tipizacija neįmanoma.

Tipizuoti nusikaltimo tyrimo situacijas įmanoma tik pagal vieną jas sudarantį elementų grupę, o jei norime dar tiksliau apibrėžti - tik pagal vieną grupę sudarantį elementą. Dažniausiai tokio tipizavimo objektu išrenkamas vienas iš grupės elementų, esantis informacinio pobūdžio, o būtent visuma informacijos - apie įvykį ir jo dalyvius.

Todėl ir yra ypač svarbu iš daugumos nusikaltimo tyrimo situaciją sudarančių elementų mokėti išskirti tuos, kurių pagrindu būtų galima kurti įvairias mokslines rekomendacijas tyrimo procesui pagerinti. Šių vyraujančių elementų išskyrimas dažniausiai pasitaikančiuose nusikaltimuose padėtų tyrėjui pasinaudoti kitų tyrėjų praktika panašiose situacijose ir tinkamai įvertinti susiklosčiusią padėtį.

Pasakymas, kad tipinė nusikaltimo tyrimo situacija yra sąlygiško pobūdžio, nereiškia, jog tipinė nusikaltimo tyrimo situacijos reikšmė paneigiama visiškai, bent pagal vieną nusikaltimo tyrimo situacijos elementą, bet negalima pervertinti tokių tipinių nusikaltimo tyrimo situacijų reikšmės ir teisingai nustatyti tipizavimo objektą, konkrečiai vyraujančią elementą.

Apibendrinami tai kas pasakyta, galime teigti, kad ***nusikaltimo tyrimo situacija – tai įvairaus pobūdžio aplinkybių (reiškinių, sąlygų, santykių) visuma susidaranti apibrėžtu laiku tiriant nusikaltimą.***

Kiekvieną nusikaltimo tyrimo situaciją sudaro psichologinio, informacinio, procesinio ir taktinio, o taip pat materialinio, organizacinio bei techninio pobūdžio elementai, kurie ir sudaro nusikaltimo tyrimo situacijos esmę. Jų kiekis ir apimtis konkrečioje susiklosčiusioje situacijoje nulemia taktinio būdo pasirinkimą. Šios išvardytos elementų grupės yra bendros visoms įvairaus pobūdžio nusikaltimo rūšims – tai bendra nusikaltimo situacijos struktūra, tačiau kiekviena grupė yra sudaryta iš atskirų elementų, kurie būdingi tik konkrečiam nusikaltimui.

Todėl nusikaltimų situacijų tipizavimas, pagal konkretų pasirinktą objektą ir klasifikavimas pagal įvairius esminius skiriamuosius bruožus yra pamatas tyrimo proceso eigai, kad palengvintų mokslines rekomendacijas, kaip išspręsti vieną ar kitą susiklosčiusią situaciją, kurios struktūroje yra ryškūs keli apibendrinti vyraujantys elementai.

Nusikaltimo tyrimo situacijos struktūros elementų charakteristika yra kintanti, todėl labai svarbu žinoti, prie kurios nusikaltimų tyrimų situacijų klasifikavimo grupės ji priskiriama.

3.2. Nusikaltimų tyrimo situacijų klasifikacija

Vargu ar galima išsamiai nurodyti visas aplinkybes, lemiančias nusikaltimo tyrimo situacijas. Jų yra daug: kiekviena konkreti nusikaltimo tyrimo situacija yra unikali, individuali ir priklauso nuo konkrečių šią situaciją lemiančių aplinkybių. Tačiau apibendrinus jas visas galima pateikti sąlyginį jų skirstymą, būdingą beveik visoms nusikaltimo tyrimo situacijoms.

Klasifikuojant nusikaltimo tyrimo situacijas, kaip ir kiekvieną socialinės sferos reiškinį, negalima pasitenkinti koku nors vienu klasifikacijos kriterijumi. Jos grupuojamos pagal turinį, apimtį, situacijos pobūdį ir pan.

„Visų pirma prie bazinės, arba bendrosios klasifikacijos priskiriama klasifikacija, susidaranti pagal situacijos pirmumą, ir pagal situacijos požymių ryšį su tyrimo etapu.“⁷²

Lygindami nusikaltimo tyrimo situacijas pastebime jų informacijos apie nusikalstamą veiką skirtumus, kokia buvo veikiančių faktorių įtaka vienam ar kitam nusikaltimo tyrimo situacijos struktūriniam komponentui. Kokį indėlį – neigiamą ar teigiamą – į baigiamąją susiklosčiusią nusikaltimo tyrimo situaciją įnešė tyrimą atliekantis pareigūnas, t.y. jei pirminės situacijos duomenys leidžia daryti gana pagrįsta išvadą, kad tyrimo procesas bus sėkmingas ir rezultatai bus džiuginantys, o rezultatas gautas priešingas dėl subjektyvių priežasčių. Remdamiesi šia nusikaltimo tyrimų situacijų klasifikavimo analize ir lygindami jas tarpusavyje galime pasistengti išvengti ateityje daromų tyrimo klaidų, galime suvokti, kokios galėtų būti vieno ar kito sprendimo pasekmės. Ši klasifikacija atspindi tyrimo proceso plėtrą ir rezultatus.

Sakoma, kad nusikaltimo tyrimo situacija yra absoliučiai specifinė, nes ji priklauso nuo savo egzistavimo atskirų momentų. L.A. Drapkinas, rašė, kad „tyrimo situacija, nepriklausomai nuo jos klasifikavimo grupių, išreiškia dinamikos sistemas, keičiančias savo sudėtį, struktūrą ir formą, veikiamą skirtingų vidinių ir išorinių faktorių.“⁷³

Tokią pat mintį išreiškė ir V.M. Lūzginas: „Bet kuriai situacijai iš jų ir tyrimo, būdingi laikini epizodiniai ryšiai tarp materialaus pasaulio daiktų ir reiškinių.“⁷⁴ Būtent nusikaltimo tyrimo situacijų dinamika suteikia mums pagrindą išskirti jas pagal santykį su tyrimo procesu.

Tuo remiantis išskiriamos:

- išeitinės (pirminės);
- pereinamosios;
- baigiamosios.

⁷²Криминалистика (под. ред. В. А Образцова.)- Москва, 1995. – С .55.

⁷³ Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы.-Москва, 1988.- С. 96.

⁷⁴ Лузгин И. М. Следственные ситуации: их сучность и основные черты//Право, 1991. С. 25.

Išeitinės tyrimo situacijos apibūdina tą tyrimo pradžioje susiklosčiusią padėtį, kai nusikaltimo faktas yra užfiksuotas tyrimą atliekančių pareigūnų ir yra pradėtas ikiteisminis tyrimas, t.y. visos pirminės informacijos apie įvykį kaupimas.

Pereinamosios – tai nusikaltimo tyrimo situacijos, esančios viso tyrimo metu, tai duomenų apie nusikaltimo įvykį rinkimo procesas. Mūsų nuomone, čia priskirtinas ne tik duomenų apie nusikaltimą, bet ir kitų duomenų turinčių reikšmės bylai rinkimas. Pavyzdžiui, jei įtariamasis yra suimtas ir patalpintas įkalinimo patalpose, o iš ten neteisėtai gavęs mobiliojo ryšio priemonės, bando paveikti savo bendrininkus, turime surinkti duomenis ir apie tai, nes tokie faktai gali netiesiogiai grįsti įtariamojo ir jo bendrininkų kaltę.

Baigiamosios – nusikaltimo tyrimo – situacijos, yra tokios, kurios susiklosto priimant sprendimus dėl tyrimo proceso užbaigimo. Tai gali būti sprendimo nutraukti visą ikiteisminį tyrimą priėmimas, sprendimo dėl dalies ikiteisminio tyrimo nutraukimo priėmimas, sprendimo perduoti bylą teismui pagreitinoto proceso tvarka ar dėl baudžiamojo įsakymo priėmimas, bylos perdavimas teismui su kaltinamuoju aktu ir kiti baudžiamojo proceso kodekso numatyti atvejai dėl ikiteisminio tyrimo pabaigimo.

Dar viena situacijų klasifikacija priklauso nuo ikiteisminio tyrimo metu byloje sprendžiamų uždavinių lygio. Tokiu pagrindu išskiriamos:⁷⁵

- strateginės reikšmės situacijos;
- taktinio pobūdžio situacijos.

Strateginės reikšmės situacijos susijusios su tyrimo uždavinių sprendimu, kai nusikaltimo tyrimo etape, įterpiamos nustatytos aplinkybės, priklausančios įrodymam dalykui. Pavyzdžiui, situacijos, išskylančios nustatant asmenybę ir nusikaltėlio buvimo vietą, jei jis pabėgo iš įvykio vietos; atrasti slepiamą lavono vietą; pabėgusio iš kalėjimo nusikaltėlio paieška ir t.t.

Taktinio pobūdžio situacijos yra mažesnės apimties, turi lokalinį potencialą. Jų išskirtinis bruožas yra tai, kad jos iškyla ruošiant konkretų tyrimo veiksmą, jį atliekant ir sprendžiant šio veiksmo uždavinius. Pavyzdžiui, situacijos išskylančios ruošiantis konvojuoti kelis suimtus įtariamuosius į teismą vykiančią liudytojo apklausą, ar situacijos išskylančios akistatos darymo metu ir pan.

Šios klasifikacijos išskirtos situacijos tarytum papildo viena kitą. Strateginės situacijos yra didesnės apimties ir savo esme apima taktinės reikšmės situacijas. Todėl pradedant problemų sprendimą, sietiną su taktinio būdo parinkimu, visuomet reikia pradėti nuo taktinio charakterio situacijų, kurių nuosekli grandinė padės pasiekti norimą strateginės reikšmės situacijų sprendimą.

⁷⁵ Криминалистика (под. ред. В. А. Образцова.) – Москва, 1995. С.55.

Kiekviena susiklosčiusi nusikaltimo tyrimo situacija, nesvarbu, ar ji būtų pirminiame tyrimo etape, ar pereinamajame tyrimo etape, gali būti sudėtinga ir paini arba atvirkščiai – itin lengva.

Anot L.A. Drapkino, tokias nusikaltimo tyrimo situacijas galima suskirstyti į *paprastas ir sudėtingas*. „Jo nuomone, tyrimo situacija bus sudėtinga, trūkstant informacijos tenka modeliuoti keletą jos variantų. O jei informacijos užtenka jo vienareikšmiškam modeliui sudaryti, tai ją galima laikyti paprasta.“⁷⁶ Paprasta situacija yra tuomet, kai yra pakankamai informacijos ir viskas yra aišku dėl tolesnio tyrimo. Paprastų ir sudėtingų situacijų klasifikavimui pritaria ir V.A. Obrazcovas⁷⁷. Šioms situacijoms įveikti kartais reikia didelių pastangų, gana ilgo laiko tarpo ir nemažai su ikiteisminio tyrimo medžiaga dirbančių asmenų pajėgų.

Kadangi praktiniame tyrimą atliekančio pareigūno darbe pasitaiko daugiau sudėtingų situacijų, kurios atima daugiausia laiko ir tyrėjo jėgų, jas apžvelgsime kiek plačiau.

Situacijų priskyrimas sudėtingoms itin priklauso nuo tyrimą atliekančio asmens žinojimo laipsnio apie situaciją, bet ir ne mažesniu priešpriešinių jam asmenų, esančių byloje, žinojimo laipsnio. Vienam tyrimą atliekančiam pareigūnui ta pati susiklosčiusi tyrimo metu situacija yra neįveikiama, kitam – lengvai išsprendžiama.

Pagal L. A. Drapkiną, priklausomai nuo daugumos charakterio ir formuojančių veiksmų sudėties (sunkumų, barjerų) visas sudėtingas nusikaltimo tyrimo situacijas galime suskirstyti į 5 grupes:⁷⁸

- probleminės,
- konfliktinės,
- taktinės rizikos,
- organizuotai – nesusistemintos,
- kombinuotąsias.

Probleminė situacija tyrimo procese iškyla trūkstant išsamių žinių apie aplinkybes, kurių reikia ikiteisminio tyrimo metu turimai bylai iširti, ir visų pirma apie galimų įrodymų dalyko elementus. Probleminėse situacijose nusikaltimo tyrimą atliekantis pareigūnas neturi patikimo būdo (programos), kaip ieškoti informacijos šaltinių ir kaip gauti duomenų, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai tirti. Aštriausios probleminės situacijos iškyla nustatinėjant įtariamųjų asmenybes arba patį nusikalstamą įvykį. Nepriklausomai nuo nusikalstamos veikos rūšies ir jos kriminalistinės charakteristikos, tyrimo procese susidaranti probleminė situacija visuomet turi tą pačią struktūrą: visuma neišsamių žinių, prieštaraujančių ieškomam

⁷⁶ Драпкин Л. Я. Основы теории следственных ситуаций.- Свердловск, 1987.С. 28

⁷⁷ Ищенко Е. П., Образцов В.Н. Криминалистика. Москва, 2005 г. С. 113

⁷⁸ Драпкин Л. Я. Основы теории следственных ситуаций.- Свердловск, 1987.С. 28

nežinomajam, ir tarp šių dviejų komponentų išskylantis specifinis pažintinis loginio prieštaravimo santykis.

Probleminėms situacijoms susiklostyti įtakos turi kiekvienos rūšies nusikaltimas, nes vienodi nusikaltimai dažniausiai turi tas pačias pasikartojančias problemas. Pavyzdžiui, pridėtinės vertės mokesčio (toliau PVM) grobstymo atvejais pareigūnams problemų dažniausiai sudaro tokio nusikaltimo organizatorių, dažnai vykdytojų ar padėjėjų nustatymas. PVM grobstymai beveik visada padaromi kelių iš anksto susitarusių asmenų ar net organizuotos grupės. Nors šio nusikaltimo vykdytojai ar organizatoriai kartais būna sulaikomi su daiktais ar dokumentais pagrindžiančiais jiems kylančius įtarimus, ar jų namuose kratų metu būna randami tokie daiktai, jie, ką galima teigti iš praktikos, dažniausiai iškart neigia savo kaltę, nes nėra tiesiogiai kokiais nors darbo santykiais susiję su viena ar kita įmone naudojama nusikalstamai veikai vykdyti. Taip ir iškyla problema: sunku tiksliai nustatyti, kuris iš jų padarė nusikalstamą veiką, kuris padėjo ją padaryti ir pan.

Probleminėse situacijose vyrauja informacinis nusikaltimo tyrimo situacijos struktūros komponentas, juo remiantis ir išskiriama šių situacijų grupė.

Apibendrinę anksčiau išdėstytą, prieinama prie išvados, kad probleminė situacija – tai prieštaravimas tarp žinojimo ir nežinojimo, savitas santykis tarp žinomųjų ir nežinomųjų pagal baudžiamąją bylą, kurioje ieškomasis nenurodytas ir žinios apie jį tiesiogiai neįtraukiamos į išplaukiančius duomenis, bet jau žinomi faktai kažkiek apriboja ir ieškojimą nukreipia galimo sprendimo link.

Svarbiausia *konfliktinių situacijų* ypatybė yra taktiniai įtariamųjų, kartais ir jų gynėjų, liudytojų bei nukentėjusiųjų, užsiimančių priešišką poziciją, kurie nežinojimu padidina priešingos pusės ketinimus, priešiški veiksmai prieš tyrimą atliekantį pareigūną.

Konfliktinių situacijų esmę sudaro du konfliktiniai veiksniai:

1. šalių, kurių interesai nesutampa, rungtyniavimas
2. neapibrėžta padėtis dėl planų, jei jie nesutampa su nors vienos iš šalių ketinimais.

Ši nusikaltimo situacijų grupė grįsta kriminalistine psichologija. Ji grindžiama vienu iš nusikaltimo tyrimo situacijos psichologinio komponento elemento apibūdinimu. „Skirtingo tęstinumo ir aštrumo konfliktinės situacijos atsiranda tuomet, kai tarp tyrimo proceso dalyvių susiklosto priešaringi ir rungtyniavimo santykiai.“⁷⁹

Jau paties nusikaltimo pagrindas yra teisės pažeidėjo konfliktas su įstatymu, visuomenės interesais ir valstybe. Pažeistų interesų atkūrimas prasideda nuo nusikaltimo tyrimo ir atskleidimo, kurio metu kilę konfliktai su įstatymu gali įgauti konflikto tarp tyrimą atliekančio

⁷⁹ Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей.- Москва, 1967.- С. 157.

pareigūno ir įtariamojo, tarp liudytojo ir įtariamojo formą. Vėlgi pasireiškia nusikaltimo situacijos dinamika, kai pačioje konfliktinėje situacijoje keičiasi arba prisideda naujų konflikto formų ir situacija dar paaštrėja.

S. Kuklianskis pagal nusikaltimo tyrime dalyvaujančių asmenų elgesį ir veiksmus, konfliktines nusikaltimo tyrimo situacijas dar skirsto į:⁸⁰

- agresyvias;
- tylias.

Kartais konfliktinė situacija suprantama kaip situacija, kai proceso dalyviai išreiškia aiškią nepagarbą vienas kitam: gestais, žodžiais, mimikomis ar agresyviu elgesiu. Tokias situacijas sąlygiškai galime pavadinti agresyviomis. „Tačiau labai dažnai konfliktinė situacija būna be agresyvumo, be įžeidinėjimo. Praktiškai jos pasireiškia tuo, jog atsisakoma duoti parodymus, slepiama tiesa, neigiamos esminės nusikaltimo detalės, nepateikiami ir slepiami įrodymai, kaltinamieji sąmoningai klaidina tyrimą atliekantį pareigūną ir t.t.“⁸¹ Tai tylios konfliktinės situacijos. Tyrimo procese susidūrus su tokiomis tyliomis konfliktinėmis situacijomis, gana sunku jas atpažinti, o dar sunkiau - įveikti. Jos dažniausiai yra iš anksto apgalvotos ir įtikinamai pateikiamos. O agresyvios situacijos labiau būna pagrįstos proceso dalyvių emocijomis.

Viską apibendrinus, konfliktinę situaciją procese galime apibrėžti kaip dviejų ar daugiau proceso dalyvių, turinčių skirtingus interesus ir besistengiančių pasiekti skirtingus tikslus nenustatytos informacijos sąlygomis, iškylančiomis dėl priešingos pusės planų ir ketinimų, ypatingą tarpasmeninių santykių būseną. Dėl ko konfliktinės pusės arba bent jau viena iš jų, užsimaskavusi savo dirbtine taktine pozicija, stengiasi priešininką sutrikdyti.

Šių nusikaltimo situacijų realybė, jų paplitimas lemia kriminalistinės taktikos veiksnių ir rekomendacijų plėtrą; tai tarytum apginkluoja tyrimą atliekantį pareigūną, dirbantį tokioje susiklosčiusioje situacijoje.

Konfliktinės daugeliu savo požymių artimos *taktinės rizikos situacijoms*. Praktikoje jos paprastai neatskiriamos. Bet „gryname“ pavidale taktinės rizikos situacijos iškyla tyrimo procese. Jų savarankiškas pobūdis aiškinamas poveikiu dar vienos neapibrėžtos informacijos įvairove, kuri lemia daugelį galimų rezultatų, išrinktų tyrėjo veiksnių būdais.⁸² Svarbiausia šios situacijos charakteristika yra tai, kad tarp daugelio sprendimų nėra nė vieno absoliučiai patikimo. Todėl netgi tada, kai priimamas pats optimaliausias sprendimas, paliekama galimybė nesėkmingai baigčiai. Ši situacija paprastai iškyla tik tuomet, kai neįmanoma atsisakyti

⁸⁰ Kuklianskis S. Teorinės tardymo situacijų problemos // Kriminalinė justicija, 1996.- Nr.5.- P. 95

⁸¹ Ten pat P. 95

⁸² Криминалистика (под. ред. В. А. Образцова.) - Москва, 1995.- С. 11.

konkreto uždavinių sprendimo, be realaus pavojaus padaryti dar didesnę žalą tyrimo tikslams tuo, momentu kai jiems pasiekti nėra veikimo būdų, garantuojančių, kad tai pasiseks. Asmens, atliekančio tyrimą, sprendimas, priimtas taktinės rizikos sąlygomis, gali pasirodyti ne tik nevisiškai patikimas, bet net ir klaidingas, ir ne tik neatves prie užsibrėžto tikslo, bet ir padarys tam tikros žalos tyrimui.

Taktinės rizikos situaciją galime apibrėžti kaip specifinius santykius tarp galimų tyrėjo veikimo būdų, nukreiptų tikslui pasiekti, ir negarantuotų jų realizacijos rezultatais.

Organizuotai – nesusistemintos nusikaltimo tyrimo situacijos – nulemtos daugybe valdymo ir organizacinių sunkumų, tokių kaip per didelis darbo krūvis, pavyzdžiui, skyriuje, kuriame dirba dvidešimt pareigūnų pagal PVM grobstymo bylą sulaikoma dvidešimt įtariamų asmenų, ir praktiškai vienu metu tenka atlikti visus pirminius procesinius veiksmus (tokius kaip įteikti pranešimus apie įtarimą, apklausti dalyvaujant gynėjams, atlikti sankcionuotas ar esant būtinumui nesankcionuotas kratas ir pan.) su visais dvidešimčia; efektyvaus planavimo ir veiksmų suderinamumo nebuvimas, blogas aprūpinimas transportu, kai atlikdamas tyrimą pareigūnas nežino, kada bus laisvas automobilis ir jis galės vykti ir padaryti kratas, ir pan.; ryšiu, būtinomis patalpomis. Didelę reikšmę turi tinkamos konkrečios organizacinės struktūros sąlygos ir tyrimo forma – tyrimo asmenų ir operatyvinės grupės vieningumas. Be to, būtina paminėti, kad šiai situacijai didelę įtaką turi ir tyrimui vadovaujančio asmens profesionalumas, organizaciniai sugebėjimai, valia, komunikabilumas.

Bendrai apibrėžiant organizuotai – nesusistemintą nusikaltimo tyrimo situaciją galima teigti jog tai yra specifinis egzistuojančių organizacinių – valdymo sunkumų tyrimo procese buvimas ir tai, kad jiems įveikti neužtenka objektyvių išteklių bei subjektyvių tyrėjo ir kartu su juo veikiančių kitų asmenų galimybių.

Kombinuotoji nusikaltimo tyrimo situacija, kaip jau galime spręsti iš pavadinimo, yra sudėtinė. Ją gali sudaryti kelios iš anksčiau išvardytų situacijų. Visuma įvairių neigiamų veiksmų, kombinuotas sudėtingų situacijų pobūdis, apsunkina nusikaltimo tyrimą, sudaro papildomų kliūčių tyrimo procesui. Bet esminį sunkumą sudaro ne daugybė neigiamų veiksmų įvairovė, o jų kokybiniai konflikto ar nusikaltimo tyrimo situacijos sudėtiniai parodymai: rizikos laipsnis, problemos lygis ir pan.

Būtent šie bruožai ir nustato sudėtinės situacijos vientisumą. Todėl negalima sakyti, jog kombinuotos situacijos įveikimas būtinai yra susijęs su dideliais sunkumais ar kad ją įveikti sunkiau negu kokią nors kitą rūšies situaciją, bet kombinuotos situacijos apibūdinimas pagal aukščiausio laipsnio aštrumą, kuris ir parodo situacijos sudėtingumą. Aišku, kai kada ir dauguma veiksmų išties gali apsunkinti kombinuotų situacijų procesinį sprendimą. Tokiais atvejais kelių situacijų integracija duoda naują kokybę – sudėtingesnę tyrimo procesą.

Tokia sudėtingos nusikaltimo situacijos struktūra verčia ieškoti pateiktų situacijų atsiradimo priežasčių, išmokti teisingai įvertinti susiklosčiusią situaciją, rasti keletą patikimų jos sprendimo variantų. Kai šios visos išdėstytos situacijos išsprendžiamos, susiklosto palanki tyrimui padėtis, o juk to siekiama nuo pat tyrimo pradžios.

Nusikaltimų tyrimo situacijų klasifikacija gali būti labai įvairi ir daugialypė. Bet svarbiausios yra tos, kurios gali būti realizuojamos praktikoje tiriant konkrečią nusikalstamą veiką.

Įvairūs autoriai apie nusikaltimų tyrimo situacijų klasifikavimą pateikia savo nuomonę.

S. Kuklianskis, pagal turinį išskiria tokias nusikaltimo tyrimo situacijas:⁸³

- Bendros nusikaltimo tyrimo situacijos. Jos nusikaltimo tyrimą apibūdina apskritai, pavyzdžiui paskirti užduotį specialistams dėl objektų tyrimo, priimti sprendimą nutraukti ikiteisminį tyrimą ir t.t.
- Tam tikro tyrimo etapo nusikaltimo tyrimo situacijos. Jos apibūdina atskirus ikiteisminio tyrimo etapus (pvz., pirminį tyrimo etapą, po įtariamųjų asmenų sulaikymo, po atlikto procesinio veiksmo ir t.t.)

S.Kuklianskis nusikaltimo tyrimo situacijas, tiek bendras tiek tam tikro tyrimo etapo, pagal turinį dar klasifikuoja į teigiamas, neutralias ir neigiamas.⁸⁴

Teigiamos tyrimo situacijos „suprantamos kaip vienu tuo ar kitu tyrimo momentu susiklosčiusios aplinkybės, kurios atstovauja sąlygoms, veiksniais, priklausomiems nuo optimalaus tyrimo tikslo pasiekimo arba vieno ar kelių tyrimo veiksmų tikslo.“⁸⁵ Panašioms teigiamoms tyrimo situacijai aplinkybėms vyksta tyrimas, kai įtariamasis ne tik pripažįsta savo kaltę, bet ir aktyviai dalyvauja atskleidžiant nusikaltimą, išaiškinant bendrininkus, atlyginant padarytą žalą ir pan. Trumpiau tariant, teigiama nusikaltimo tyrimo situacija yra tada, kai tiriant nusikaltimą viskas klostosi gerai.

Neigiama nusikaltimo tyrimo situacija dažniausiai susiklosto tuomet, kai sprendimams priimti nėra arba trūksta įrodymų, ir ateityje nenumatytos jokios tyrimo perspektyvos. Tokios nusikaltimo tyrimo situacijos sudarytos iš neigiamų plano tikslo pasiekimo elementų. Pavyzdžiui, neigiamas procese dalyvaujančių asmenų požiūris: įtariamųjų ar jų gynėjų, liudytojų, nukentėjusiųjų, be to, ir kitos aplinkybės, darančios neigiamą poveikį tyrimo efektyvumui.

Prie neigiamos nusikaltimų tyrimo situacijos, mūsų manymu, būtų galima priskirti tokią susiklosčiusią tyrimo situaciją, kai remiantis ikiteisminio tyrimo metu baudžiamojoje byloje surinktais duomenimis nėra ir artimoje ateityje nematyti galimybės, net įtariamųjų ratui nustatyti.

⁸³ Kuklianskis S. Teorinės tardymo situacijų problemos// Kriminalinė justicija, 1996.- Nr. 5. P. 93-94

⁸⁴ Ten pat. P. 93-94

⁸⁵ Ten pat. P. 95

Pats nusikaltimo faktas yra aiškus, bet nėra nė menkiausia „kabluko“, kad būtų rastas nusikaltimą įvykdęs asmuo. Tyrimą atliekančių pareigūnų praktikoje tokios tyrimo situacijos vadinamos „tamsiomis“. Pavyzdžiui, kai vienais ar kitais tikslais „pradanginami“ įmonės buhalterinės apskaitos dokumentai, įmonės atsakingi asmenys teigia pardavę akcijas ir dokumentus sąžiningai perdavę naujiems akcininkams. Nors paprastai tokie asmenys, suinteresuoti dokumentų dingimu – realūs kaltininkai, sukuria akcijų tariamų pardavimų grandinę, kartais net pasinaudodami kokiais nors suklastotais asmens dokumentais, ir galiausiai padaro taip kad dokumentai parduodami kokiam nors būtam ar nebūtam užsienio piliečiui. Tokiu būdu kyla neigiamos situacijos, iš kurių vis reikia ieškoti išeičių ar kokių užuomazgų įtariamiesiems asmenims nustatyti.

Neutralios nusikaltimo tyrimo situacijos susiklosto tais atvejais, kai tiriant nusikaltimą nėra daug įrodymų, o tolesnės perspektyvos – miglotos. Būtent tokių miglotų situacijų praktikoje pasitaiko dažniausiai. Todėl būtent čia, šiose situacijose, ir pasireiškia tyrimą atliekančių pareigūnų profesionalumas, žinių lygis, sugebėjimas priimti atitinkamą sprendimą ir psichologinės savybės. Mūsų nuomone, prie šių neutralių S. Kuklianskio išskirtų nusikaltimo tyrimo situacijų galima priskirti tokias, kai yra nustatytas įtariamasis, bet jo kaltumą įrodančios informacijos yra tik 50 procentų. Pavyzdžiui, surastas ir fiktyviai „padarytas“ įmonės akcininkas atpažino buvusį įmonės akcininką kaip asmenį, kuris jam pakišo pasirašyti kažkokius dokumentus, kaip nustatyta įmonės akcijų pirkimo – pardavimo bei buhalterinės apskaitos perdavimo dokumentus, už ką sumokėjo tarkim sutartą 100 litų sumą, tačiau realiai jokių dokumentų neperdavė. Buvęs įmonės akcininkas savo kaltę neigia, teigia šiam asmeniui pardavęs akcijas ir perdavęs ikiteisminio tyrimo ieškomus įmonės buhalterinės apskaitos dokumentus. Atliktų kratų metu pas buvusį ir esamą akcininką jokių ieškomų įmonės buhalterinių apskaitos dokumentų nerasta. Šioje situacijoje mes turime tik parodymus, o vien jais remtis negalime. Todėl remiantis praktika ikiteisminis tyrimas buvusio akcininko atžvilgiu bus nutrauktas nesurinkus pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo. Todėl ši situacija gali vadintis neutralia, nes nusikaltimo faktas buvo ir jis liko neatskleistas kalbant apie tyčinį dokumentų paslėpimą, sunaikinimą ir pan.

Taip pat vertėtų paminėti, kad *išskiriamos tipinės situacijos*. Tipinę situaciją reikėtų suprasti kaip situaciją, kurios struktūroje yra bendri pasikartojantys požymiai, būdingi visoms tos pačios grupės situacijoms. „Tipas – daiktų grupės modelis, o tipizacija – standartizacija pagal tipą.“⁸⁶

Tipinės nusikaltimo tyrimo situacijos struktūroje vyrauja bendri, pasikartojantys bruožai, būdingi visoms to paties pobūdžio situacijoms. Tipizuojant nusikaltimo tyrimo

⁸⁶ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas.-Vilnius, 1993.

situacijas jų panašumas sureikšminamas pagal vieną kurį esminį bruožą arba viso komplekto bruožų panašumą. Pavyzdžiui, pagal vietą, laiką ar kitokias nusikaltimo aplinkybes – nusikaltimo įvykdymo būdą, elgesio motyvus, nusikaltimo įrankius ir pan.

R.S. Belkinas situacijas priklausomai nuo sąlygų kuriose vyksta tyrimo eiga siūlo išskirti į operatyvinės paieškos, ekspertines, teismines situacijas ir t.t.⁸⁷

Taip pat literatūroje⁸⁸ išskiriama nusikalstamų veikų tyrimo klasifikacija pagal palankumą tyrimui – į palankias ir nepalankias, pagal specifiškumą į tipines ir specifines, o taip pat pagal organizacinį sudėtingumą į organizaciniu požiūriu sutvarkytas (kai tyrėjas tiksliai nustato keliamus uždavinius, turi pakankamai laiko ir priemonių joms įvykdyti) ir į organizaciniu požiūriu nesutvarkytas (kai egzistuoja planavimo sunkumai).

Tokia įvairi nusikaltimų tyrimo situacijų klasifikacija dar kartą įrodo, jog yra labai daug motyvų, pagal kuriuos galima situacijas klasifikuoti. Todėl jų skirstymas neturi griežtai apibrėžtų ribų, nusikaltimo tyrimo situacija, kaip ir bet kuri kita situacija, bet kuriuo momentu gali transformuotis į kitos rūšies nusikaltimo tyrimo situaciją.

Didžiausią praktinę reikšmę ir aktualumą turi nusikaltimo tyrimo situacijų tam tikrų nusikaltimų rūšių įvairiais nusikaltimo tyrimo etapais tipizacija ir klasifikacija.

Tipinė nusikaltimo tyrimo situacija dėl mokesčių vengimo ir dėl PVM grobstymo tikrai skirsis pradiniam ikiteisminio tyrimo etape. Taigi, įvairių grupių nusikaltimų susidariusių situacijų sudėtingumas ir problemos bei konfliktai bus skirtingo lygio. Todėl atsižvelgiant į dėl tam tikro nusikaltimo tyrimo susidariusią situaciją rengiami jų taktiniai sprendimo būdai.

⁸⁷ *Белкин Р. С.* Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы.-Москва, 1988.- С. 93.

⁸⁸ *Burda R.* Kriminalistikos taktika. Vilnius, 2001. P. 70

3.3. Teismo nagrinėjimo situacijos

Rašant šį darbą susidūrėme su literatūros gausa apie nusikaltimo tyrimo situacijas, kiek mažiau apie nusikaltimo situacijas, tačiau radome vos keletą Rusijos mokslininkų pasisakančių apie teismo nagrinėjimo situacijas.

Kriminalistika atsirado kaip mokslas apie nusikaltimų tyrimą, Pradinėje jos rekomendacijų sferoje, išimtinai buvo kalbama tik apie ikiteisminį tyrimą. Tačiau vėlesnė kriminalistikos mokslo ir teisminės praktikos plėtra parodė, kad kriminalistinės rekomendacijos sėkmingai naudojamos ir teisminiame nagrinėjime⁸⁹ (pavyzdžiui, sudėtingose bylose pasiruošiamas bylos nagrinėjimo planas).

Apie teismo nagrinėjimo taktiką kalbama labai mažai. Dažnas autorius nagrinėjimo teisme situacijas sutapatina su nusikaltimo tyrimo situacijomis. Lietuvoje dar niekas to nenagrinėjo, o užsienio literatūroje – tik vienas kitas Rusijos mokslininkas⁹⁰ pasisako apie šio objekto – kaip kriminalistikos mokslo mokymo dalyko svarbą.

A.F. Oblakovas nagrinėdamas kriminalistines situacijas, pagal tai kokiomis sąlygomis išskyla situacija ir kokioje aplinkoje vyksta tyrėjo, operatyvinio darbuotojo, teisėjo ar eksperto veikla, išskiria nusikaltimo tyrimo, operatyvinės – operatyvinės paieškos, **teismines** ir ekspertines situacijas.⁹¹

Kiti mokslininkai nusikaltimo teismo nagrinėjimo nepriskiria kriminalistikos mokslui, nes mano, jog tai neparemta ar įrodyta, kad teismo nagrinėjimo taktiką būtina studijuoti ir nagrinėti kriminalistikos mokslo ribose. Manoma, kad tokie svarbūs klausimai kaip teismo nagrinėjimo planavimas yra baudžiamojo proceso mokslo dalykas.⁹²

Pritariame T. S. Volčeckajos nuomonei, kad iš tokios pozicijos būtų galima žiūrėti ir į nusikaltimo tyrimo taktinius klausimus, juk dauguma veiksmų taip pat reglamentuoti baudžiamojo proceso kodekse ir detalai išnagrinėti mokslininkų – procesualistų.⁹³

Sutinkame, kad teisminiame nagrinėjime yra situacijos, kurios sudaro šios veiklos pagrindą (pavyzdžiui, veiksmų seka), dėl ko tai aiškiai reglamentuojama įstatymo ir yra procesualistų nagrinėjimo dalykas. Tačiau, be to, teisminės veiklos optimizavimui gali būti duotos ir metodinio pobūdžio rekomendacijos, pagal atitinkamas teismines situacijas (pavyzdžiui, dėl proceso dalyvių apklausų), pagrįstos įstatymu, bet nebūtinai privalomo

⁸⁹ Волчечкая Т.С. Криминалистическая ситуалогия. – Москва, 1997. С. 111

⁹⁰ См. напр.: Гавло В.К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. – Томск, 1985 ; Волчечкая Т.С. Криминалистическая ситуалогия: Монография/Под ред. проф. Н.П. Яблокова. – Калининград, 1997

⁹¹ Ten pat. С. 65

⁹² Васильев А.Н., Яблоков Н.П. Предмет, система и теоретические основы криминалистики. – Москва, 1984. С. 43-44

⁹³ Волчечкая Т.С. Криминалистическая ситуалогия. – Москва, 1997. С. 112

metodinio pobūdžio, tokiu būdu teismui atsivertų galimybė kūrybiška erdvė nustatant bylos tiesą. Bet ir tuo atveju, būtina nepamišti skirtumo tarp veiksmo procesinio reglamentavimo ir taktinio jo atlikimo.⁹⁴

Nedrįstame neigti, kad kriminalistinės nusikaltimo tyrimo situacijos labai glaudžiai siejasi su ikiteisminio tyrimo etapais. Taip pat ko gero niekas iš kriminalistikos mokslo atstovų net neabejoja dėl būtinybės tirti ir nagrinėti ikiteisminio tyrimo taktiką, taip pat nekyla abejonių dėl jos reikšmės nusikaltimų tyrimui.

Nusikaltimas bei jo tyrimas kaip ir bet koks kitas reiškinys turi pradžią bei pabaigą. Vienas iš nusikaltimo tyrimo baigimo būdų – tai bylos perdavimas į teismą kur vyksta nusikalstamos veikos nagrinėjimas, ir baigiant procesą priimamas atitinkamas sprendimas (pavyzdžiui, apkaltinamasis nuosprendis).

Baigiantis ikiteisminiam tyrimui, prasideda kitas etapas – teisminis nagrinėjimas. Tuo pačiu, nusikaltimo tyrimo situacijos niekur nedingsta, o transformuojasi į teismo nagrinėjimo situacijas.

Nors teismo nagrinėjimo metu ir yra nagrinėjamos to paties nusikaltimo aplinkybės, kaip jau minėjome darbo pradžioje, neteisinga būtų šias situacijas sutapatinti su nusikaltimo tyrimo situacijomis, kadangi jos susidaro visai kitu laiku, visai kitoje aplinkoje (procesas vyksta teisme), iš dalies pasikeičia ir skiriasi proceso dalyvių ratas (nebėra ikiteisminio tyrimo tyrėjas, atsiranda teisėjas), be to skiriasi ir pati proceso tvarka.

Teismo nagrinėjimo situacijas pirmiausiai reiktų suprasti kaip santykius, kurie susidaro tarp proceso dalyvių bylą nagrinėjant teisme.⁹⁵ Tai santykiai tarp teisėjo ir prokuroro, teisėjo ir kaltinamųjų ar jų gynėjų, tarp pačių kaltinamųjų, nukentėjusiųjų ir pan. Nors kai kurie proceso dalyviai yra tie patys (pavyzdžiui, įtariamieji tapę kaltinamaisiais ir prokuroras), tačiau tarp jų kylančios situacijos gali skirtis nei prieš tai buvę nusikaltimo tyrimo metu (pavyzdžiui, jei nors vienas įtariamasis ikiteisminio tyrimo metu atsisakęs duoti parodymus teisme nusprendė duoti juos, o šie tarkim nepalankūs kurio nors kito įtariamojo atžvilgiu, gali buvę nekonfliktinės situacijos pasikeisti į konfliktines ir net agresyvias).

Taip pat situacijas galime apibūdinti ir kaip reiškinius – kokie reiškiniai atsirado teismo nagrinėjimo metu – pavyzdžiui, duomenys surinkti ikiteisminio tyrimo metu pripažįstami įrodymais, arba nepripažįstami, asmuo suimamas ar paleidžiamas teismo salėje ir pan.

Teismo nagrinėjimo situacija susiklosto specifinėje veikloje, nusikalstamos veikos nagrinėjimo veikloje, kuri kaip ir nusikaltimų tyrimas, griežtai reglamentuota įstatymo.

⁹⁴ Ten pat. C. 112

⁹⁵ *Kuklianskis S.* Teorinės tardymo situacijų problemos // *Kriminalinė justicija*. T.5. – Vilnius, 1996. P.91.

Remiantis išdėstytu, siūlome *teisminio nagrinėjimo situacija vadinti įvairaus pobūdžio aplinkybių (reiškinių, sąlygų, santykių) visumą, kuri susidaro apibrėžtu laiku nusikalstamą veiką nagrinėjant teisme.*

Mūsų nuomone, šias situacijas kaip ir nusikaltimo tyrimo situacijas veikia įvairūs veiksniai, tik ši skirtingai nei nusikaltimo tyrimo situacija, formuojasi veikiama daugiau subjektyvių faktorių nei objektyvių, kadangi procesas, kuris gali kisti veikiamas objektyvių, nuo asmenų dalyvaujančių procese nepriklausančių faktorių, t.y. pats ikiteisminis tyrimas, baigtas bylai atsidūrus teisme, kur duomenys turintys reikšmės bylai jau nerenkami, o tik nagrinėjami.

Manome, kad tokie subjektyvūs veiksniai kaip asmenų dalyvaujančių teismo procese, psichologinė būseną, asmeniniai bruožai, nenusipėjami asmenų poelgių veiksniai, gali sukelti daugiausia nepalankių ar konfliktinių situacijų.

Ir čia jau galime įžvelgti situacijų skirtumus, t.y. kad jų gali būti labai įvairių, bet vėl gi daugiau susiję su subjektyvių veiksmių „pėdsakais“.

Atsižvelgiant į tai, kad nepavyko rasti literatūros, kurioje būtų nagrinėjama teisminio nagrinėjimo situacijų klasifikacija, išvardinti ir tokiu būdu klasifikuoti teisminio nagrinėjimo situacijas yra gana keblu. Tačiau remiantis tuo, kad tyrimo situacija tam tikru momentu pereina į teisminio nagrinėjimo situaciją, jas galima klasifikuoti pagal panašius pagrindus kaip ir tyrimo situacijas.

Manome, kad teisminio nagrinėjimo situacijas galima būdų išskirti:

- *pagal sudėtingumą*: paprastas (pavyzdžiui, kai proceso dalyvių yra nedaug) ir sudėtingas (kuomet procesas dėl dalyvaujančių asmenų ar bylos apimtys pasidaro sudėtingas);
- *pagal pobūdį*: tipines (kurios būdingos konkrečios nusikaltimų rūšies ar jų grupės nagrinėjimui, pavyzdžiui turtinių nusikaltimų nagrinėjimo situacijos skirsis nuo tų, kurios iškilus kuomet bus nagrinėjami smurtiniai nusikaltimai ar nusikaltimai finansams) ir specifines (kurios susidaro nagrinėjant specifinius nusikaltimus, pavyzdžiui smurtinius nusikaltimus prieš nepilnamečius);
- *pagal palankumą nagrinėjimui*: palankias (pavyzdžiui, kai visi proceso dalyviai nusiteikę palankiai, nevilkina bylos nagrinėjimo) ir nepalankias (kai proceso dalyviai stengiasi vilkinti bylos nagrinėjimą);
- *pagal iškylančius sunkumus, barjerus*: problemines ir nekeliančias problemų;
- *pagal santykių pobūdį*: konfliktines (ilgai besitęsiančias ir trumpai trunkančias, agresyvias ir tylas), nekonfliktines, provokuojančias ir pan.

- pagal kaltinamųjų ar kitų proceso dalyvių amžių, pavyzdžiui bylų, kuriose kaltinamieji nepilnamečiai, nagrinėjimo metu susidariusios situacijos tikrai skirsis nuo tų, kuomet kaltinamieji yra suaugusieji;
- pagal emocinę proceso dalyvių būseną: pozityvias ir negatyvias;⁹⁶
- ir kt.

Nurodyti visas aplinkybes, pagal kurias būtų galima suklasifikuoti teismo nagrinėjimo, kaip ir kitas kriminalistines situacijas, praktiškai neįmanoma, kadangi pagrindai pagal kuriuos jos išskiriamos yra dinamiškai besikeičiantys, dėl ko viena ir ta pati situacija įvairiais momentais gali pereiti iš vienos grupės į kitą.

Teisėtų, teisingų ir pagrįstų teismo sprendimų priėmimas galimas tik visapusiškai, pilnai ir objektyviai išnagrinėjant bylos ir atitinkamos situacijos aplinkybes.⁹⁷ Iš to seka, kad teismo nagrinėjimo visapusiškumas pilnumas ir objektyvumas aprūpinamas ne tik baudžiamojo įstatymo reikalavimų, bet ir kriminalistikos rekomendacijų tinkamu panaudojimu.

⁹⁶ Зорин Г. А. Теоретические основы криминалистики,- Минск, 2000. С. 106

⁹⁷ Волчецкая Т.С. Криминалистическая ситуалогия. – Москва, 1997. С. 111

IŠVADOS

1. *Kriminalistinė situacija* – tai įvairaus pobūdžio aplinkybių ir santykių tarp nusikalstamos veikos dalyvių (aukos ir nusikaltėlio, bendrininkų, tarp tyrėjo ir įtariamojo, tarp tyrėjo ir prokuroro, prokuroro, teisėjo ir įtariamojo asmens ir (ar) šio gynėjo ir pan.) visuma, kuri susidaro prieš padarant nusikalstamą veiką, ją realizuojant, po nusikalstamos veikos padarymo ją slepiant ar nusikalstamos veikos tyrimo bei jos nagrinėjimo teisme metu.
2. Kriminalistinė situacija *klasifikuojama į* nusikalstamos veikos situaciją, nusikalstamos veikos tyrimo situaciją ir teisminio nagrinėjimo situaciją.
3. *Nusikalstamos veikos situacija* – tai įvairaus pobūdžio aplinkybių (santykių) tarp nusikalstamos veikos dalyvių (nusikaltėlio, nukentėjusiojo, bendrininkų) visuma, kuri susidaro prieš padarant nusikalstamą veiką, realizuojant nusikalstamus sumanymus, po nusikalstamos veikos padarymo bei ją slepiant.
4. Nusikalstamos veikos situacijos klasifikuojamos:
 - ✓ *pagal jų pobūdį*: būtinos; pagrindinės ir antrarūšės; aktyvios ir pasyvios; sudėtingos ir paprastos; tipinės ir specifinės;
 - ✓ *pagal nusikalstamos veikos tikslus bei motyvus, jų įgyvendinimo etapus*: nusikalstamos veikos, padarytos be pasiruošimo ir slėpimo (impulsyvios situacijos); nusikalstamos veikos, padarytos tam ruošiantis ir vėliau slepiant (tradicinės situacijos) ir pan.;
 - ✓ *pagal asmenį, kuris padarė nusikalstamą veiką*: paaugliai; vien tik suaugusieji; vyrai; moterys; kai nusikaltėliai yra kitataučiai, pareigūnai; kariai ir t.t.;
 - ✓ *pagal asmenines savybes*: pagal profesiją, išsilavinimą; pomėgius; gyvenamąją vietą; šeimyninę padėtį, teistumą, pakaltinamumą ir t.t.;
 - ✓ *pagal palankumą nusikaltėliui*: palanki arba nepalanki;
 - ✓ *pagal nukentėjusįjį ar pasikėsینimo objektą* (pavyzdžiui, priklausymas nuo nusikaltėlio, kuomet nužudomas vaikas);
 - ✓ *pagal nukentėjusiojo statusą*, kai nukentėjusysis turi taip vadinamą „rizikingą“ profesiją (pavyzdžiui, policininkas, prokuroras, krašto apsaugos kariūnas, pasienietis ir pan.).
 - ✓ *pagal nusikalstamos veikos padarymo erdves bei laiką* (skiriasi nusikalstamos veikos, kurios padaromos dieną, naktį ar pan., taip pat skiriasi padarytos kaime ar padarytos mieste ir t.t.);
 - ✓ *pagal santykių pobūdį*: konfliktinės situacijos (ilgai besitęsiančios ir trumpai trunkančios) ir nekonfliktinės, provokuojančios ir pan.;

- ✓ *pagal nusikalstamos veikos stadijas*: prieškriminalistinės nusikalstamos veikos situacijos (iki nusikaltimo), tiesioginės nusikalstamos veikos situacijos. (nusikalstamos veikos darymo metu) ir postkriminalistinės nusikalstamos veikos situacijos (po nusikalstamos veikos padarymo iki pradedant ikiteisminį tyrimą);
5. *Nusikalstamos veikos tyrimo situacija* – tai įvairaus pobūdžio aplinkybių (reiškinių, sąlygų, santykių) visuma susidaranti apibrėžtu laiku tiriant nusikalstamą veiką.
6. Nusikalstamos veikos tyrimo situacijos klasifikuojamos:
- ✓ *pagal santykį su tyrimo procesu (pagal tyrimo etapus)*: išeitinės (pirminės), pereinamosios ir baigiamosios;
 - ✓ *pagal ikiteisminio tyrimo metu sprendžiamų uždavinių lygį*: strateginės reikšmės situacijos ir taktinio pobūdžio situacijos;
 - ✓ *pagal sudėtingumą* (paprastos ir sudėtingos);
 - ✓ *priklausomai nuo daugumos charakterio ir formuojančių veiksnių sudėties* (sunkumų, barjerų): probleminės, konfliktinės (agresyvios ir tylios); taktinės rizikos; organizuotai – nesusistemintas ir kombinuotąsias;
 - ✓ *pagal konfliktiškumą*: konfliktinės, neutralios ir nekonfliktinės
 - ✓ *pagal turinį*: bendros nusikalstamos veikos tyrimo situacijos (teigiamos, neigiamos, neutralios) ir tam tikro nusikalstamos veikos tyrimo etapo situacijos (teigiamos, neutralios, neigiamos);
 - ✓ *pagal palankumą tyrimui*: palankios ir nepalankios;
 - ✓ *pagal specifiškumą ar pasikartojančius požymius* išskiriamos specifinės arba tipinės tyrimo situacijos;
 - ✓ *pagal sąlygas kuriose vyksta tyrimo eiga* gali būti išskiriamos operatyvinės paieškos, ekspertinės, ir t.t.
 - ✓ *pagal organizacinį sudėtingumą*: organizaciniu požiūriu sutvarkytos ir organizaciniu požiūriu nesutvarkytos tyrimo situacijos;
 - ✓ *pagal tyrimo situacijų sudarančių elementų kiekį*: kompleksinės ir supaprastintos;
7. *Teisminio nagrinėjimo situacija* – tai įvairaus pobūdžio aplinkybių (reiškinių, sąlygų, santykių) visuma susidaranti apibrėžtu laiku nusikalstamą veiką nagrinėjant teisme.
8. Teisminio nagrinėjimo situacijas gali klasifikuoti:
- ✓ *pagal sudėtingumą*: paprastas ir sudėtingas;
 - ✓ *pagal pobūdį*: tipines ir specifines;
 - ✓ *pagal palankumą nagrinėjimui*: palankias ir nepalankias;
 - ✓ *pagal iškylančius sunkumus, barjerus*: probleminės ir nekeliančias problemų;

- ✓ *pagal santykių pobūdį*: konfliktines (ilgai besitęsiančias ir trumpai trunkančias, agresyvias ir tylas), nekonfliktines, provokuojančias ir pan.
- ✓ *pagal kaltinamųjų ar kitų proceso dalyvių amžių*, pavyzdžiui bylų, kuriose kaltinamieji nepilnamečiai, nagrinėjimo metu susidariusios situacijos skirsis nuo tų, kuomet kaltinamieji yra suaugusieji;
- ✓ *pagal emocinę proceso dalyvių būseną*: pozityvias ir negatyvias.

KRIMINALISTINĖS SITUACIJOS

SANTRAUKA

Raktiniai žodžiai: kriminalistinė situacija, nusikalstama veika, tyrėjas, prokuroras, teismas.

Įrodomosios arba kitos tyrimui svarbios kriminalistinės informacijos atsiradimo procesas apie bet kurią nusikalstamą veiką iki jos pradžios ir tyrimo eigoje yra lydimas atsirandančių ir kintančių įvairaus sudėtingumo situacijų. Todėl susidaro būtinybė analizuoti ir sisteminti kiekvienoje kriminalistinėje situacijoje susikaupusią informaciją.

Svarbu nagrinėti visas – pačią nusikalstamos veikos situaciją, nuo jos neatsiejamą – nusikalstamos veikos tyrimo situaciją bei toliau sekančią teismo nagrinėjimo situaciją, kurios bendrai vadinamos kriminalistinėmis situacijomis.

Išanalizavus kriminalistinę literatūrą, galime teigti, kad kriminalistinė situacija yra įvairaus pobūdžio aplinkybių ir santykių tarp nusikalstamos veikos dalyvių (aukos ir nusikaltėlio, bendrininkų, tarp tyrėjo ir įtariamojo, tarp tyrėjo ir prokuroro, prokuroro, teisėjo ir įtariamojo asmens ir (ar) šio gynėjo ir pan.) visuma, kuri susidaro prieš padarant nusikalstamą veiką, ją realizuojant, po nusikalstamos veikos padarymo ją slepiant ar nusikalstamos veikos tyrimo bei jos nagrinėjimo teisme metu. Šiame diplominiame darbe yra nagrinėjamos trys kriminalistinių situacijų rūšys: nusikalstamos veikos situacija, ikiteisminio tyrimo situacija ir teismo nagrinėjimo situacija. Plačiai aptariamos šioms situacijoms įtaką darantys veiksniai bei situacijų klasifikacijos.

Remiantis įvairiais kriterijais kriminalistinėje literatūroje buvo mėginama klasifikuoti situacijas, tačiau iki šiolei vieningos nuomonės nėra, nes pagrindai, kuriais yra skirstomos situacijos, yra dinamiškai besikeičiantys, todėl viena ir ta pati situacija įvairiais momentais gali pereiti iš vienos klasifikavimo grupės į kitą.

Tik analizuojant ir taikant kriminalines situacijas praktikoje galima tinkamai pasirinkti tyrimo organizavimo, planingo nusikalstamų veikų tyrimo, efektyvaus tyrimo veiksmų atlikimo bei kryptingo duomenų, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, rinkimo taktinius būdus. Ko pasėkoje, būtų įgyvendinama pagrindinė baudžiamojo įstatymo nuostata – tai ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas.

Criminal situation

Summary

Key words: criminal situation, criminal activity, investigator, prosecutor, court.

Discovery process of proved or any other important for investigation criminal information about any criminal activity up to beginning and during investigation is following by any level of situation. That's why it is necessary to analyse and systemise all information in any criminal situation.

There is important to research all – the criminal activity situation, concurrent with criminal activity investigated situation and latter following courts investigated situation, which usually called criminal situation.

After analysis of criminal literature, we can allege that criminal situation are various kind of situation and intercourse between members of criminal activity (victim and criminal, associate, between investigator and suspect, between investigator and prosecutor, prosecutor, judge and suspect an (or) his defender and similar) whole, which happen before start criminal activity, realizable, after criminal activity hiding that, investigating or judge criminal activity in court. In this thesis three kind of criminal situations are examining: criminal situation, pre-trial investigation situation and trail investigation situation. Influence and classifications of this situation is widely discussing.

Reference different criminal literature criteria it was tried to make classified situations, but at the present there is no such as one opinion, because basics are dynamic and changeable. That's why one situation can jump from one classification grope to other.

Only analyzed and use criminal situation in practise is possible correctly organize investigation, methodical investigation, effective investigation and investigate and judge information having importance to criminal acidity. Following that would be effect the main punitive law- that's protecting human rights and freedom, public and country interests, quickly and effectively discover criminal activities and using correct law to make shore that person who have done criminal activities have right punishment and no innocent people would be punish

NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS

NORMINIAI TEISĖS AKTAI:

1. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios 2000, Nr. 89-2741.
2. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios 2002, Nr. 37-1341.

SPECIALIOJI LITERATŪRA:

3. Ackermann R., Koristka Ch., Leonhardt R., Nisse R., Wirth I. Zum Stellenwert der Kriminalistik. Teil // Kriminalistik. Nr 12. 2000.
4. Burda R. Kriminalistikos taktika. Vilnius, 2001;
5. Burda R. Nusikaltimai ekonomikai: sampratos modeliavimas ir šiuolaikinė tyrimo metodikos koncepcija. Daktaro disertacija. – Vilnius, 2000
6. Charles R. Swanson., Neil C. Chamelin., Leonard Territo. / Criminal investigation. 6–th.ed. 1996;
7. Charles R.Swanson, Neil C.Chamelin, Territo Leonard. Criminal investigation, 1992;
8. Dabartinės kalbos DŽ lietuvių žodynas.-Vilnius,1993
9. Gorbatkov A. Kontrabandos kriminalistinė charakteristika // Teisė. 2001. Nr.39
10. Kerner Hans – Jürgen. Teoretische Grundlagen der Kriminalistik // Symposium: Wissenschaftliche Kriminalistik: am 23. und 24. Juni 1983 im Bundeskriminalamt. – Wiesbaden, 1983
11. Kriminalistik: Handbuch für Praxis und Wissenschaft/hrsg. von Edwin Kube ... – Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar, Dresden, Boorberg, 1994;
12. Kuconis P. Kriminalistinių klasifikacijų problemos nusikaltimų tyrimo metodikoje // Teisė, 1992.- Nr. 26
13. Kuklianskis S. Nusikaltimų tyrimo organizavimo pradmenys.-Vilnius, 1995
14. Kuklianskis S. Teorinės tardymo situacijos problemos // Kriminalinė justicija. 1996.- T. 5
15. Kurapka E., Malevski H. Kriminalistikos mokslas vykdant teisės reformą Lietuvoje //Jurisprudencija. 2000. Nr. 18(10)
16. Latauskienė E., Matulienė S. Kriminalistika kaip integralus mokslas: įrodinėjimas ir praktika // Jurisprudencija, 2003.- T. 43(35), P. 99-109.

17. Malevski H. Įvykio vietos apžiūra ir įvykio vietos tyrimas: naujas kriminalistinės koncepcijos modelis: daktaro dis. Soc. mokslai: Teisė (6F)/ LPA.-V.,1997
18. Malevski H. Įvykio vietos apžiūra ir įvykio vietos tyrimas: naujas kriminalistinės koncepcijos modelis // Daktaro disertacija. – Vilnius, 1997
19. Matulienė S. Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija. Daktaro disertacija. – Vilnius, 2004
20. Palskys E., Kazlauskas M., Danisevičius D. Kriminalistika.- Vilnius, 1985
21. Rinkevičius J. Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai.- Vilnius,1990
22. The practice of research in criminology and criminal justice/ ronet bachman and Russell K. Schutt. – Boston, London, New Delhi, 2001
23. Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas.- Vilnius, 1990.
24. Vernon J. Geberth. Praktical Homicide investigation: tactics procedures and Forensic techniques. – New –York, Amsterdam, London, Tokyo, 2000.
25. Wissenschaftliche Kriminalistik/hrsg. von Edviw Kube, Hans Udo Störzer, Siegfried Brugger. – Wiesbaden, 1983;
26. Wissenschaftliche Kriminalistik/hrsg. von Edviw Kube, Hans Udo Störzer, Siegfried Brugger. – Wiesbaden, 1983;
27. А.М.Гусаков, А.А.Филищенко. Следственная тактика. Уральский ун., 1991
28. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Э.Р. Криминалистика.- Москва, 2002
29. Антоньян Ю. М. Роль конкретной жизненной ситуации в совершении преступления. – Москва, 1973
30. Белкин Р. С. Криминалистика- Москва, 2000
31. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня.- Москва, 2001
32. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы.- Москва, 1988
33. Белкин Р. С. Курс криминалистики. -Москва, 2001
34. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики.- Москва, 1977.
35. Васильев А.Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений.-Москва, 1977.
36. Васильев А.Н., Яблоков Н.П. Предмет, система и теоретические основы криминалистики. – Москва, 1984
37. Винокуров С.И. Основные вопросы методики расследование преступных нарушений правил обращение со взрывчатыми материалами // Автореф. дис. канд. юрид. наук. – Москва, 1976

38. Волчецкая Т.С. Криминалистическая ситуалогия. – Москва, 1997
39. Волчецкая Т.С. Криминалистическая ситуалогия: Монография/Под ред. проф. Н.П. Яблокова. – Калининград, 1997
40. Гавло В. К. Вопросы криминалистической методологии тактики и методика расследования. Москва, 1973
41. Гавло В.К. О следственной ситуации методики расследования хищений, совершаемых с участием должностных лиц. В. сб.: Вопросы криминалистической методологии, тактики и методика расследования. Москва, 1973
42. Гавло В.К. Обстановка преступления как структурный компонент криминалистической характеристики преступления // Проблемы совершенствования тактики и методика расследования преступлений. Сборник научных трудов. Выпуск 15. – Иркутск, 1980
43. Гавло В.К. Теоретические проблемы и практика применения методика расследования отдельных видов преступлений. – Томск, 1985
44. Герасимов И. Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений.- Свердловск, 1975.
45. Головин А.Ю. Криминалистическая систематика.- Москва, 2002
46. Грановский Г.Л. Экспертные задачи: понятие, структура, стратегия решения // Теоретические и методические вопросы судебной экспертизы. – Москва, 1985
47. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. – Москва, 2002
48. Гусаков А.Н. Криминалистика США. Теория и практика ее применения. – Екатеринбург, 1993
49. Драпкин Л. Я. Основы теории следственных ситуаций.- Свердловск, 1987
50. Дулов А. В. Криминалистика.- Минск, 1996.
51. Дулов А.В., Нестеренко П.Д. Тактика следственных действий.-Минск, 1971.
52. Зорин Г.А. Криминалистическая эвристика. Гродно, 1994. Т.1
53. Зорин Г. А. Криминалистическая методология- Минск, 2000
54. Зорин Г. А. Теоретические основы криминалистики,- Минск, 2000
55. Зорин Г.А. Криминалистическая эвристика, - Гродно, 1994.
56. Ищенко Е. П ., Образцов В.Н. Криминалистика.- Москва, 2005.
57. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : Автореф. Докт. Дисс.- Харьков, 1967
58. Колесниченко А.Н. Общие положения методика расследования отдельных видов преступлений...,

59. Кондратюк Л.В. Антропология преступления (микркриминология). – Москва, 2001
60. Корноухов В. Е. Курс криминалистики- Москва, 2000
61. Криминалистика (под. ред. В. А Образцова.)- Москва, 1995
62. Криминалистика. Под ред. А.В.Дулова. Минск, 1996
63. Криминалистика.(под. ред. И.Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина).-Москва, 1994.
64. Криминалистика/Под ред. Яблокова Н.П. – Москва, 1996. С.52.
65. Кудрявцев В.Н. Причинность в криминологии (о структуре индивидуального преступного поведения). – Москва, 1968
66. Кудрявцев И.Я. Судебная психолого-психиатрическая экспертиза.-Москва, 1988
67. Курс криминалистики. Общая часть/Отв. Ред. В.Е. Корноухов. – Москва, 2000
68. Кустов А. М. Механизм преступление и его практическое и теоретическое значение.- Москва, 1996.
69. Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования.-Москва, 1973.
70. Лузгин И. М. Следственные ситуации: их сущность и основные черты//Право, 1991Шурухнов Н. Г. Криминалистика.- Москва, 2002
71. Лузгин И. М. Следственные ситуации: их сущность и основные черты//Право, 1991
72. Облаков А.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений и криминалистические ситуации. Хабаровск, 1985
73. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – Москва, 1963
74. Порубов Н. И. Криминалистика в схемах.- Минск, 2000.
75. Порубов Н. И. Тактика допроса на предварительном следствии.- Москва, 2002.
76. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей.- Москва, 1967
77. Ратинов А.Р., Ехремова Г.Х. Правовая психология и преступное поведение.- Красноярскб 1988.
78. Селиванов Н. А., Перебилов В. И. Первоначальные следственные действия.- Москва, 1969.
79. Селиванов Н.А. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования//Соц.законность. № 2. 1977
80. Селиванов Н.А. Советская криминалистика система понятий.-Москва, 1982,
81. Словарь русского языка/Под ред. А.П. Евгеньевой. Изд. 3 – у стереотип. Т.4. – Москва, 1988
82. Шиканов В.И. Разработка теории тактичек операций – важнейшее условие совершенствования методики расследования преступлений. В сб.: Методика расследования преступлений, Москва 1976

83. Шурухнов Н. Г. Криминалистика.- Москва, 2002.
84. Яблоков Н. П. Криминалистика.- Москва, 2000.
85. Яблоков Н. П. Криминалистика.- Москва, 1996
86. Якушин С. Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений.- Казань, 1983.